

Unge flyktninger forteller

En kvalitativ studie av 12 historier laget av enslige mindreårige flyktninger i samtalegrupper

Randi Elisabeth Jenssen

VID vitenskapelige høgskole

Masteroppgave

Master i sosialt arbeid

Veileder: Inger-Lise Negård

Antall ord: 26 850

Innleveringsfrist: 30. mai 2017

Forord

Jeg føler meg heldig som har fått muligheten til å fordype meg og studere slik at jeg kunne skrive denne masteroppgaven. Det har vært en lærerik prosess, og jeg er takknemlig for at jeg har gode støttespillere rundt meg slik at dette prosjektet var mulig å gjennomføre.

Først vil jeg takke arbeidsgiver og gode kollegaer på BUP Sjøvegan som har lagt svært godt til rette for at jeg kunne ta masterutdanningen i sosialt arbeid. Jeg er glad for at arbeidsplassen min vil satse på sosialfaglig kompetanse, og det har vært godt for meg å få mye støtte og oppmuntringer fra kollegaer underveis.

Jeg vil også rette en stor takk til familien min som har vist stor forståelse og tålmodighet når jeg har hatt behov for å jobbe konsentrert med studiene. Spesielt vil jeg trekke frem mine foreldre som ofte har stilt opp som barnevakter. De har gjort en fantastisk innsats!

En stor takk til veilederen min, Inger-Lise Negård, som stødig har fulgt meg i prosessen med masteroppgaven det siste året. Jeg har hatt god nytte av hennes innspill, og det har vært en glede å samarbeide med henne. Det har også vært fint å delta på seminargrupper ved VID og få tilbakemeldinger på deler av teksten der fra både lærere og medstudenter.

Jeg vil gjerne takke Aqeel Afzali som har laget forsideillustrasjonen til denne oppgaven. Han var svært positiv da jeg spurte han om å lage en illustrasjon. Han deltok i en samtalegruppe som jeg var med og ledet for noen år siden, og han sendte meg dette bildet fordi han syntes det passet godt til temaet for oppgaven. Han har samtykket til at jeg kan gjengi dette her. I bildet symboliserer det svarte landskapet den vonde og vanskelig tiden i en persons liv. Den blå himmelen og horisonten symboliserer håpet om en bedre fremtid.

I masteroppgaven har jeg analysert historier som er laget i samtalegrupper for enslige mindreårige flyktninger. Mitt håp er at deres fortellinger kan bli til inspirasjon og ettertanke, og jeg ønsket å gjøre denne studien av ungdommenes historier for at vi kan lære av dem.

Randi E. Jenssen, mai 2017

Sammendrag

Bakgrunn: Formålet med denne studien er å få mer kunnskap om enslige mindreårige flyktningers livserfaringer og få en dypere forståelse av deres egne perspektiver på hva som er viktige tema i deres liv. Denne kunnskapen kan bidra til økt forståelse hos sosialarbeidere, beslutningstakere og andre som arbeider med flyktingene, og hensikten er at kunnskap og forståelse kan føre til bedre praksis i det konkrete arbeidet med denne gruppen.

Problemstilling: Hvilke livserfaringer forteller enslige mindreårige flyktinger om når de i samtalegruppe lager en felles historie om en ungdom som flykter fra hjemlandet?

Teori: Som en del av kunnskapsgrunnlaget har jeg presentert og tatt utgangspunkt i sentral forskning på feltet. Teoretiske perspektiver som er valgt er traumeteori og resiliensteori.

Metode: Jeg har brukt en kvalitativ tilnærming i analysen av data. Datamaterialet består av 12 historier laget av enslige mindreårige flyktinger i samtalegrupper i perioden 2003 – 2016. Det er totalt 95 ungdommer som har deltatt i gruppene. Flesteparten av ungdommene kommer fra Afghanistan, og noen kommer fra land i Afrika.

Forskningsdesignet har en hermeneutisk-fenomenologisk tilnærming. Funnene er analysert med utgangspunkt i Malterud sin modifisering av Giorgis fenomenologiske analyse. Målet med å bruke denne metoden er å få en dypere forståelse av opplevelsene som det blir fortalt om i historiene.

Resultater: Studien får tydelig frem de unge flyktingenes beskrivelser av hvordan livet til en flykting kan oppleves. Gode minner og opplevelser i barndommen gir for mange pågangsmot og styrke til å møte farene underveis på flukten og utfordringene i eksillandet. Studien viser også at det er komplekse situasjoner flyktingene må forholde seg til både i hjemlandet, på flukten og i eksil. Familiebåndene er viktige i alle fasene av flyktingens liv. Svært mange opplever krig, drap av familiemedlemmer og andre farlige situasjoner. Ensomhetsfølelsen er dominerende etter atskillelsen fra familien. Den første tiden i Norge oppleves som utfordrende. Spesielt er spørsmålet knyttet til oppholdstillatelse av stor betydning. For de som må vente lenge på svar og for de som får avslag på asylsøknaden oppleves dette som en stor psykisk påkjenning.

Nøkkelord: Enslige mindreårige flyktinger; traume; resiliens; samtalegruppe; sosialt arbeid.

Summary

Background: The aim of this Master's thesis is to focus on the life experiences of unaccompanied minor refugee children, gaining an understanding of their own perspectives of relevance. This research makes a contribution to a broader level of understanding among social workers, decision-makers and other professionals working with the refugees. The purpose of the study is designed to enhance a better practice for professionals in their daily work with unaccompanied minor refugees.

Research question: What kind of experiences do unaccompanied minor refugees tell about when they in therapy groups create a story together about an adolescent fleeing from the home country?

Theory: The theoretical framework for this study follows a review of literature as it relates to unaccompanied minor refugee children. Main theoretical perspectives being used are trauma theory and resilience theory.

Method: I have used a qualitative method in my approach to the data. Data collection for this study consisted of 12 stories cocreated by unaccompanied minor refugees participating in therapy groups from 2003 to 2016. In total, 95 young adolescents participated in these groups. Most of them have their origin from Afghanistan, and others had Africa as their place of origin.

The research design is developed according to a hermeneutic-phenomenological approach. The findings are analysed by using Malterud's modification of Giorgi's phenomenological analysis. The purpose for using this method is to accomplish a deeper understanding of the experiences told by the participants.

Findings: The results of this study show how young refugees themselves describe how life for a refugee may be experienced. Good memories and good experiences in childhood give strength and courage to face the dangers of the flight and the challenges when in exile. Family ties are considered of great importance for the children. The study shows that there are complex situations the refugee child needs to deal with in the country of origin, during flight and in exile. Experiences of war, killings of family members and other dangerous situations are frequently reported. The feeling of loneliness is dominant after the separation from parents. The time after arrival in Norway is experienced as challenging. The issue of residence permit is considered of great importance. For those who have to wait a long period

of time for an answer, or being refused residency, high levels of psychological stress is reported.

Key words: Unaccompanied minor refugees; trauma; resilience; therapy group; social work.

Innhold

1 Innledning.....	9
1.1 Bakgrunn for valg av tema og prosjekt	11
1.2 Relevans for sosialt arbeid.....	12
1.3 Utvikling av problemstilling.....	14
1.4 Oppgavens oppbygning og avgrensning.....	14
2 Fugleperspektiv på feltet – nasjonale føringer og aktuell forskning	15
2.1 Politiske og juridiske føringer	15
2.2 Hvilken kunnskap har vi?	18
2.2.1 Alene – mellom sikkerhet og usikkerhet (Schancke 1995).....	19
2.2.2 Enslige mindreårige flyktninger – Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer (Eide og Broch 2010)	20
2.2.3 Trees only move in the wind: a study of unaccompanied Afghan children in Europe (Mougne 2010)	21
2.2.4 Underveis – en studie av enslige mindreårige asylsøkere (Øien 2010)	22
2.2.5 A risk and resilience perspective on unaccompanied refugee minors (Carlson, Cacciatore og Klimek 2012)	24
3 Teoretisk rammeverk.....	26
3.1 Hva er traumer?	26
3.1.1 Hva kjennetegner PTSD?.....	27
3.1.2 En typologisering av ulike former for vold.....	29
3.2 Resiliens – håp for sunn utvikling tross alt.....	30
3.2.1 Forholdet mellom traumeperspektivet og resiliensperspektivet	31
4 Kvalitativ forskningsmetode	33
4.1 Vitenskapsteoretisk perspektiv	33
4.2 Kvalitativt forskningsdesign - dokumentanalyse	34
4.3 Forskningsetiske vurderinger	35
4.3.1 Personopplysninger.....	35

4.3.2	Informasjon og samtykke	36
4.4	Datamaterialet i undersøkelsen	37
4.5	Metodiske krav og refleksjoner	39
4.5.1	Avklaring av egen forforståelse og refleksivitet	39
4.5.2	Pålitelighet, troverdighet og overførbarhet	40
4.6	Analysen	42
4.6.1	Systematisk tekstkondensering	42
4.6.2	Analysen trinn for trinn	42
5	Presentasjon av resultatene i studien	46
5.1	Barndom på godt og vondt	46
5.1.1	Familiens sterke bånd	47
5.1.2	Venner og skole – en kilde til lek og læring	47
5.1.3	Krig og tvang gjør situasjonen uutholdelig	48
5.1.4	Den vanskelige avskjeden	50
5.2	Den lange reisen på leting etter trygghet	51
5.2.1	Å være overlatt til seg selv	51
5.2.2	Å overleve farene på veien	52
5.2.3	Å holde sammen underveis	54
5.2.4	Å bruke sin indre styrke	55
5.3	Nye muligheter i et nytt land	56
5.3.1	Får jeg være her? – Det store spørsmålet om oppholdstillatelse	56
5.3.2	Den nye hverdagen i et nytt land	57
5.3.3	Å sitte alene med sorgen og savnet	58
5.3.4	Tanker om fremtiden	58
6	Drøfting	59
6.1	Barndom på godt og vondt	60
6.1.1	Når flukt blir løsningen – en fortelling om traumer	60

6.1.2	De sterke båndene som gir beskyttelse – en fortelling om resiliens	64
6.2	Den lange reisen på leting etter trygghet	65
6.2.1	«En ulykke kommer sjelden alene...» - en fortelling om traumer	65
6.2.2	Overlevelsestrangen – en fortelling om resiliens	67
6.3	Nye muligheter i et nytt land	68
6.3.1	Angsten for å gjenoppleve det vonde – en fortelling om traumer.....	69
6.3.2	Spire til fremtidshåp – en fortelling om resiliens	70
6.4	Oppsummering	71
7	Avsluttende refleksjoner	73
	Litteraturliste	76
	Tabeller.....	80

1 Innledning

Over 65 millioner mennesker i verden er på flukt fra krig og forfølgelse i dag. Halvparten av disse er barn. Og hvert femte sekund drives et nytt barn på flukt (Flyktningshjelpen 2017). Tallene sier noe om omfanget av en problematikk som vi i Norge har fått tettere og tettere innpå oss. De siste årene har tusenvis av afghanere, syrere, irakere, etiopere, eritreere, somaliere og mennesker fra ulike konfliktområder i verden kommet til Norge og søkt om beskyttelse. Året 2015 var et rekordår når det gjelder antall asylsøkere som ble registrert i Norge. Hele 31 150 asylsøkere kom dette året. Av disse var 5480 enslige mindreårige flyktninger, som betyr at det er barn og unge under 18 år som kommer til Norge uten foreldrene eller andre som har foreldreansvar for dem. Året 2016 ga et helt annet utslag. Det kom da så få asylsøkere til Norge som det ikke har kommet siden 1997 – bare 3460. Av disse var 320 enslige mindreårige (UDI 2017). Svingningene i ankomstallene kan skyldes flere faktorer, og særlig har nasjonal og internasjonal politikk en stor innvirkning på hvor fluktrutene legges.

Samlet sett i verden er utfordringene knyttet til flyktningsstrømmene store, og her i Norge berøres vi av tematikken innenfor flere samfunnsområder. Vi har bygd opp et stort mottaksapparat over hele landet og et stort antall kommuner er involvert i å bosette flyktninger. Svært mange nordmenn kommer i berøring med flyktninger gjennom jobb eller fritid. For eksempel må lærere i ungdomsskolen ta hensyn til undervisningsopplegget som skal gis til enslige mindreårige flyktninger som er bosatt på omsorgssenteret i kommunen. Det kan gi helt nye problemstillinger for garvede lærere som er vant med å undervise norsk ungdom. Eller det kan være barnevernsarbeideren som må ta stilling til plassering av enslige mindreårige under bosettingsprosessen i kommunen. Hvilke behov har barna, og hva slags omsorg og oppfølging kan vi tilby dem? På fotballaget kan det være nye ivrige afrikanske eller asiatiske spillere som vil delta, og norske barn og ungdommer er med på å integrere dem i samfunnet og lære dem om norsk kultur. Flyktningsfeltet er relativt nytt i Norge, og det er et stort apparat som har blitt bygget opp på kort tid både innen mottak og bosetting av flyktninger.

Dersom vi går 80 år tilbake i tid var mottak og bosetting av flyktninger en ukjent problemstilling i Norge. I boka Social håndbok for Norge fra 1937 utgitt av Norsk Forening for Sosialt Arbeide (Storsteen (red.) 1937) presenteres aktuelle tema som omhandler sosiale forhold på den tida; der er overskrifter som for eksempel levevilkår, sosial hygiene,

folkeopplysning, barnevern, sosial forsorg (der en av underoverskriftene er åndssvakesaken i Norge!), alkoholspørsmålet og internasjonalt sosialt arbeid. Et eget kapittel har overskriften «Utvandring», og her kommer det frem at fra 1820- tallet til 1930- tallet var den oversjøiske utvandringen fra Norge stor. Toppåret var i 1882 da så mange som 28 804 nordmenn utvandret til Amerika (Storsteen (red.) 1937, s. 704). Totalt utvandret ca 800 000 nordmenn over Atlanterhavet (Alnæs 1998, s.313).

Dersom vi skulle ha skrevet en sosial håndbok for Norge anno 2017, kunne gjerne en av overskriftene vært «Innvandring og det flerkulturelle Norge». I følge Statistisk sentralbyrå bodde 725 000 innvandrere i Norge pr. 1. januar 2017. I tillegg bodde ca 160 000 norskfødte med innvandrerforeldre her. Til sammen utgjør disse gruppene ca 17% av befolkningen. De to landene flest innvandrere kommer fra er Polen og Litauen. På tredjeplass kommer Sverige - og på en 15. plass kommer Afghanistan. Det er ulike årsaker som ligger til grunn for innvandringen til Norge. Statistisk sentralbyrå har delt årsakene i fire grupper, og fordelingen for ikke-nordiske statsborgere som har kommet til Norge etter 1989 er som følger: Familie 39%, arbeid 33%, flukt 22% og utdanning 6% (Statistisk sentralbyrå 2017).

Samfunnet vårt er i rask endring, og derfor er det nyttig å kjenne til egen historie. Mange nordmenn har emigrert til andre land av ulike årsaker, og under den annen verdenskrig var det mange nordmenn som måtte legge ut på flukt for å berge livet. Noen ble tvangsevakuert internt i Norge, mange flyktet til Sverige, og medlemmer av kongehuset flyktet til England og USA. Det er en slik tvungen migrasjon som over 65 millioner mennesker i dag opplever. Å flykte innebærer å forlate det som er kjent og kjært, og man går en uviss fremtid i møte. Noen ganger blir familier splittet, og selve flukten kan innebære stor risiko. Flyktninger er villige til å ta denne risikoen fordi de ofte ikke har noe annet valg. «Dere får ti minutter til å pakke!» Dette opplevde mange nordmenn under nedbrenningen og evakueringen av Finnmark under den annen verdenskrig. Daglig skjer det nå for tusenvis av mennesker verden over (Varvin 2015, s. 29).

Alle flyktninger bærer på sin unike historie. Det er en historie som handler om oppvekst, familietilhørighet, fare eller vanskelige livsvilkår, oppbrudd, flukt og tilværelsen i et fremmed land. For de enslige mindreårige flyktningene handler historien i tillegg om atskillelsen fra sine foreldre eller andre omsorgspersoner. Som regel er det snakk om en lang atskillelse både geografisk sett og tidsmessig. Barn og unge overlates til seg selv ut på en flukt fra et kontinent til et annet. Mange spørsmål kan reises i lys av dette fenomenet, og det kan utfordre vår tenkemåte når det gjelder hvilket syn vi har på barn i vår kultur. Ville vi som foreldre sendt

våre barn fra oss dersom vi hadde vært i en lignende situasjon? Eller er det barna selv som velger å legge ut på denne flukten? I denne studien ønsker jeg å få mer kunnskap om de enslige mindreårige flyktingenes egen forståelse av sin situasjon. Jeg ønsker å undersøke deres egne fortellinger som handler om oppvekst, oppbrudd, flukterfaringer og deres møte med Norge.

1.1 Bakgrunn for valg av tema og prosjekt

Siden 2008 har jeg jobbet i barne- og ungdomspsykiatrien (BUP) og vært en del av et flyktingteam. Her ble min faglige interesse for de enslige mindreårige flyktingene vekket. I forbindelse med jobben som klinisk sosionom på BUP har jeg nå fått kjennskap til mange av utfordringene de enslige mindreårige flyktingene opplever. Jeg har fått lære å arbeide systematisk med utredning og behandling av psykiske lidelser hos barn og unge som har fluktbakgrunn. I behandlingen har det i hovedsak vært en individuell oppfølging med vekt på samarbeid med miljøpersonale og evt. helsesøster, lærere, verge eller andre som er involvert i flyktingen sitt liv. I utgangspunktet tilbyr BUP utredning og behandling på lik linje til norske ungdommer og til flyktingungdommer basert på henvisningsårsak som henviser oppgir. Det er likevel påfallende at de enslige mindreårige flyktingene har en svært høy forekomst av henvisningsgrunnen «alvorlige psykiske reaksjoner etter traumer, kriser eller katastrofer». BUP-behandlere har erfart at belastningene flyktingene har gjennomgått er mange og ekstreme sett i sammenligning med en norsk virkelighet.

Flyktingteamet ved BUP ønsket å gi et tilbud som kunne nå en større andel av de enslige mindreårige enn bare de som ble ordinært henvist til psykiatrisk oppfølging. Gruppekonseptet «Kreative samtalegrupper» ble utviklet på tidlig 2000-tallet, og helsesøster Marit Sommarset var en viktig bidragsyter i dette arbeidet. Modellen som ble brukt viste seg å være et godt verktøy for å forebygge psykiske helseplager, samt fange opp de som var i særlig risiko og generelt styrke de enslige mindreårige flyktingene i en tidlig fase i Norge (Myrvoll og Lundesgaard 2012, s.241). Et element i gruppemodellen har vært å lage et fellesprodukt som er en historie om en ungdom som må flykte fra landet sitt og som kommer uten foreldrene til Norge.

Historiene som har blitt laget i de «Kreative samtalegruppene» har blitt til etter en terapeutisk intervensjon der prosessen i seg selv har vært hovedmålet. Men hva så med selve produktet, historien i seg selv? Ofte har historien blitt lest opp på avslutningsfesten der også gjester har blitt invitert. Gruppemedlemmene har alltid fått utdelt et eksemplar hver av historien slik at de

kan lese i den selv senere og bevare den som et minne. Men bortsett fra dette har ikke historiene kommet til noen slags anvendelse, de har blitt lagt i en skuff.

Da jeg skulle velge tema for masteroppgaven, ønsket jeg å forske på enslige mindreårige flyktninger, og jeg kunne tenke meg et tema som var knyttet opp mot psykisk helse og arbeid i samtalegrupper. Jeg fikk da ideen om å hente frem historier som er laget i samtalegruppene og lage en studie basert på innholdet i dem.

Folkehelseinstituttet og Integrerings- og mangfoldsdirektoratet gjennomførte et forskningsprosjekt der blant annet psykiske helseutfordringer ble kartlagt blant denne gruppen. En av anbefalingene deres i rapporten «Avhengig og selvstendig – enslige mindreårige flyktnings stemmer i tall og tale» var å satse på gruppebaserte tiltak fordi disse ungdommene ofte er ensomme og har mange bekymringer (Oppedal, Seglem og Jensen 2009, s 48). Det er behov for mer forskning knyttet til enslige mindreårige flyktninger i Norge, og det er ikke gjort så mye forskning med utgangspunkt i klinisk praksis. Jeg ønsker med dette prosjektet å bringe inn empiri fra årelang klinisk praksis med det siktemål at det er ungdommenes egne stemmer som skal løftes frem. I kapittel 2 vil jeg presentere mer av den foreliggende forskningen på feltet.

1.2 Relevans for sosialt arbeid

Faget sosialt arbeid har sine historiske røtter fra foregangskvinner som Mary Richmond og Jane Addams som hjalp vanskeligstilte mennesker i ulike sosiale kontekster. På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet var fattigdommen det alt overveiende største problemet i den vestlige verden (Levin 2004, s. 22) Fattigdommen ble sett på som et moralsk problem, og en utbredt oppfatning var at den enkelte selv var skyld i sin situasjon på bakgrunn av latskap eller for eksempel bruk av alkohol. Pionerene innen utviklingen av faget sosialt arbeid så annerledes på dette, og de utviklet modeller for hvordan mennesker kunne hjelpes til et verdig liv der både individuelle og sosiale forhold ble tatt hensyn til. Innen sosialt arbeid har det blitt utviklet en rekke teorier og modeller som kan være til hjelp i den praktiske utøvelsen av faget. Blant disse er den psykodynamiske modellen, systemteorien, økologiske modeller, kommunikasjonsteori og empowermenttradisjonen for å nevne noen. Ettersom konteksten endres, har det også oppstått behov for å tilpasse teorier som er anvendelige for sosialt arbeid (Payne 1991).

Sosialt arbeid er i dag et fag som er etablert over hele verden. I forskjellige land er det ulike tradisjoner og det har vært en utvikling gjennom årene som gjør at faget kan utspille seg forskjellig utfra den gitte kontekst i hvert land (Healy 2008). International Federation of Social Workers (IFSW) vedtok i juli 2014 en global definisjon av hva sosialt arbeid er. Jeg vil gjengi den her slik den er presentert på IFSW sin hjemmeside:

Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.

The above definition may be amplified at national and/or regional levels (IFSW 2017).

Definisjonen viser at sosialt arbeid både er en praksisorientert profesjon og en akademisk disiplin. Sosial forandring og utvikling for mennesker er i fokus. Menneskerettigheter og empowerment (myndiggjøring) er viktige nøkkelord. I sosialt arbeid jobber man målrettet med endringer for å fremme livskvalitet. Enslige mindreårige flyktninger er i mange prosesser, og sosialt arbeid er sentralt når det gjelder å hjelpe flyktningbarn og ungdommer til å få en mest mulig veltilpasset utvikling i livene sine.

I Norge i dag er sosialarbeidere en sentral yrkesgruppe innen mange samfunnsområder som i NAVsystemet, i barnevernet, innen psykisk helsevern og i boliger for utviklingshemmede. Sosionomer, barnevernspedagoger og andre med sosialfaglig bakgrunn er ofte etterspurte når stillinger lyses ut ved asylmottak og som miljøpersonale i bofellesskap for enslige mindreårige flyktninger i kommunene. Derfor er det viktig at vi i våre profesjoner har god kunnskap om flyktninger generelt og enslige mindreårige flyktninger spesielt for å gi dem god oppfølging.

Enslige mindreårige flyktninger anses som en særlig sårbar gruppe, både fordi de er barn og de er uten foreldre eller andre medfølgende omsorgspersoner, i tillegg til at de har vært gjennom en flukt og skal reetablere seg i vårt samfunn (Eide 2012, s. 15-17). Det er relevant for sosialt arbeid å ha kunnskap om sårbare grupper og utvikle metoder for å møte deres behov.

Formålet med denne studien er å få mer kunnskap om enslige mindreårige flyktnings livserfaringer på godt og vondt. Gjennom å analysere fortellingene ungdommene har laget om oppvekst, oppbrudd, flukt og eksiltilværelse, ønsker jeg å få frem deres egne perspektiver som gjør seg gjeldende for deres livssituasjon. Denne kunnskapen kan bidra til økt forståelse hos

sosialarbeidere, beslutningstakere og andre som arbeider med flyktningene, og dette kan igjen bidra til en bedre praksis i det konkrete arbeidet med denne populasjonen.

1.3 Utvikling av problemstilling

I en kvalitativ studie er det viktig å ha en åpen og fleksibel tilnærming til undersøkelsen man skal gjennomføre. Det betyr at selve problemstillingen som studien søker å finne svar på, gjerne kan revideres underveis. Det er med basis i empirien at problemstillingen kan videreutvikles, slik at ikke en forhåndsdefinert formulering skaper begrensninger for de analysene materialet innbyr til (Thagaard 2009).

Hvilke livserfaringer forteller enslige mindreårige flyktninger om når de i samtalegruppe lager en felles historie om en ungdom som flykter fra hjemlandet?

Problemstillingen jeg har valgt for studien er som følger:

Begrepet flyktning bruker jeg her både om asylsøkere som venter på svar i asylsaken, de som har fått begrenset oppholdstillatelse eller negativt vedtak og de som har fått innvilget opphold i Norge. I gruppesammenheng er det lite hensiktsmessig å skille ungdommene ut fra disse kategoriene, da det er deres bakgrunn som ungdommer alene på flukt fra et land til et annet som er fellesnevneren og grunnlaget for å samskape historien i gruppa. Begrepet enslige mindreårige barnemigranter kunne også vært brukt, men jeg velger å bruke flyktningbegrepet siden alle i utgangspunktet har søkt om beskyttelse i Norge.

1.4 Oppgavens oppbygning og avgrensning

Kapittel 2 inneholder et fugleperspektiv i den forstand at politiske føringer, lovverk og rammebetingelser for utøvelsen av sosialt arbeid i møte med enslige mindreårige flyktninger vil bli presentert. Kapitlet vil også inneholde et dypdykk inn i forskningens verden der jeg vil redegjøre for forskning som allerede er gjort på lignende tema som denne studien omhandler.

Videre i kapittel 3 vil jeg presentere teori som er aktuell for undersøkelsen og som vil benyttes i drøftingsdelen. Teorier om traumer og resiliens vil stå i fokus.

I kapittel 4 vil jeg redegjøre for det metodiske arbeidet som er gjort i studien. Her vil det vitenskapsteoretiske utgangspunktet bli presentert samt valg av tilnærming for hele studien. Bruk av kvalitativ metode stiller særlige krav til transparens om forskningsprosessen. Jeg vil vise hvordan hele forløpet med studien er gjennomført, trinn for trinn. Herunder vil de forskningsetiske aspektene med undersøkelsen bli drøftet.

I kapittel 5 vil jeg presentere resultatene i studien, og jeg vil belyse de mest sentrale faktorene som gir svar på problemstillingen. Her vil både negative og positive erfaringer som ungdommene fokuserer på i historielagingen bli løftet frem.

I kapittel 6 vil jeg drøfte de empiriske funnene sett i lys av problemstillingen, eksisterende forskning på feltet og aktuell teori.

Kapittel 7 inneholder avsluttende refleksjoner om studien, implikasjoner for praksis og hva som kan være spennende å forske på videre med grunnlag i det som har kommet frem i denne undersøkelsen.

2 Fugleperspektiv på feltet – nasjonale føringer og aktuell forskning

De enslige mindreårige flyktningene som kommer til Norge blir møtt av flere ulike systemer som er bygd opp i Norge og som styres av ulik lovgivning. For eksempel er utlendingsforvaltningen, barnevernet, skolen og helsevesenet fire ulike systemer som alle er relevante for denne gruppen. Jeg vil i dette kapittelet kort gå inn på politiske og juridiske føringer som er gjeldende for de enslige mindreårige flyktningene i Norge. Videre vil jeg presentere noe av norsk og internasjonal forskning som allerede er gjort på feltet. Mitt ønske er at denne studien kan være et bidrag til kunnskapsgrunnlaget når det gjelder enslige mindreårige flyktninger. Ved å analysere deres egne fortellinger om hvordan de opplever livet som flyktninger, kan det gi en dypere innsikt og forståelse av deres behov og hvordan vi som samfunn kan tilrettelegge for barnas vekst og utvikling.

2.1 Politiske og juridiske føringer

I 2012 la Stoltenberg II regjeringen frem en stortingsmelding som het Barn på flukt (St.meld. nr. 27 2011-2012). Meldingen omfattet både barn i familier og enslige mindreårige flyktninger. Regjeringens hovedbudskap i meldingen var å styrke oppfølgingen av barn som søker beskyttelse i Norge, herunder identifisere sårbare barn og ofre for menneskehandel. I

tillegg ønsket regjeringen å sette inn tiltak for å forebygge at barn uten et behov for beskyttelse reiser til Norge alene for å søke om asyl. Begrunnelsen for dette var som følger:

Dette er både for å verne barn mot en farlig reise og en vanskelig tilværelse som enslig barn i et fremmed land, og for å unngå uforholdsmessig ressursbruk som kun kommer en liten gruppe barn til gode, da Norge bruker store ressurser på å ta imot enslige mindreårige asylsøkere (St.meld. nr. 27 2011-2012, s. 10).

I meldingen er det videre listet opp flere tiltak i forhold til frivillig og tvungen retur av enslige mindreårige asylsøkere uten et såkalt beskyttelsesbehov. Det vises også til et tiltak som ble innført i 2009 etter at forholdsvis mange enslige mindreårige asylsøkere, ca. 2500, kom til Norge det året. Tiltaket var å gi midlertidig opphold til ungdom man mente var uten beskyttelsesbehov inntil de fylte 18 år. «Med dette ønsket regjeringen å sende et signal til foreldre i de ulike opprinnelsesland om at barn og ungdom uten behov for beskyttelse ikke må sendes ut på en farefull reise til Norge, da de ikke vil finne en varig løsning her» (ibid, s. 11).

Det er utlendingsforvaltningen som skal avgjøre hvem som har et beskyttelsesbehov og hvem som ikke har det. Dette er en krevende oppgave, da det fordrer at man har innsikt i et stort og sammensatt saksfelt. I tillegg er det en viktig oppgave med tanke på at det er den fremtidige skjebnen for mange barn som skal avgjøres. Hvilke forutsetninger har barna for å forstå det systemet som møter dem her? Hvordan kan myndighetene få tilgang til det som er relevant informasjon som grunnlag for vurderingen? Begrunnelsen for praksisen med å gi midlertidig oppholdstillatelse er altså todelt. For det første er siktemålet at det kan ha en preventiv effekt som kan bidra til at færre enslige mindreårige kommer til Norge (formulert som at foreldrene må forstå at de må skåne barna sine mot å legge ut på en farlig reise til Norge da de ikke kan få være her uansett). For det andre ønsker man å begrense ressursbruken på enslige mindreårige flyktninger. I Norge er det mange ulike politiske oppfatninger om hvordan vi som samfunn skal møte denne gruppen barn. Det er flere frivillige organisasjoner, som for eksempel Redd Barna og NOAS (Norsk organisasjon for Asylsøkere) som arbeider for å styrke asylsøkerbarns rettigheter. Et år etter at nevnte stortingsmelding ble levert til Stortinget, ble en annen melding om samme tema levert til Stortinget. Det var Redd Barna som hadde laget en alternativ melding om barn på flukt. Dette var et ledd i kampanjen «Først og fremst barn» og en reaksjon på at ikke et eneste barn var involvert under arbeidet med Stortingsmeldingen om Barn på flukt. I «En alvorlig stor melding 2012-2013 fra barn som søker asyl i Norge - melding til Stortinget» hadde 132 barn og unge som har søkt om asyl i Norge bidratt (Redd Barna 2013). I forordet står denne presentasjonen av prosjektet:

Etter barnekonvensjonen artikkel 12 har alle barn rett til å si sin mening og til å bli hørt i alle saker som handler om dem. Vi vil med denne meldingen vise at det både er mulig, men også smart å snakke med barn. Barn er eksperter på sine egne liv, og barn vet best hvordan det er å være barn. Bare ved å involvere ekspertene selv vil man få en melding som faktisk reflekterer deres situasjon og lære noe om hva som skal til for å bedre den. I meldingen reflekterer barna over flukten sin, møtet med Norge og asylinstituttet, hvordan det er å vente på svar, og det å leve med avslag (Redd Barna 2013).

Denne meldingen hadde et budskap om å snakke med barn, la barn få uttrykke sine opplevelser og erfaringer og ta dem med på råd når bestemmelser skal tas.

FNs barnekonvensjon, som det her vises til, ble vedtatt i 1989 og er den FN-konvensjonen som har oppnådd størst internasjonal tilslutning noensinne. Alle verdens land med unntak av USA og Somalia har ratifisert konvensjonen (Stang 2012, s. 85). Norge var et av de første landene som ratifiserte konvensjonen, i 1991. I 2003 ble konvensjonen tatt inn i menneskerettsloven av 1999 og gitt forrang foran annen lovgivning. Dersom bestemmelser i annen lovgivning strider mot barnekonvensjonen, skal konvensjonen gå foran. Stang (2012) påpeker at det fortsatt gjenstår en del arbeid før man kan fastslå at barnekonvensjonen blir godt etterlevd i alle deler av retts- og forvaltningsapparatet. Hun viser videre til at man antar at konvensjonen likevel har hatt stor betydning for utviklingen av synet på barn som selvstendige rettssubjekter med egne rettigheter og krav på beskyttelse. Barnekonvensjonen inneholder en rekke bestemmelser som er særlige sentrale for flyktningbarns behov for hjelp, omsorg og beskyttelse. Artikkel 22a handler spesifikt om flyktningbarn:

Partene skal treffe egnede tiltak for å sikre at et barn som søker flyktningstatus eller som anses som flyktning i samsvar med gjeldende internasjonal eller nasjonal rett og praksis, enten de kommer alene eller er ledsaget av sine foreldre eller av en annen person, får behørig beskyttelse og humanitær hjelp i utøvelsen av rettighetene anerkjent i denne konvensjon og i andre internasjonale instrumenter om menneskerettigheter eller humanitære forhold som vedkommende stater er part i (FN 2017).

Barnekonvensjonen gir alle barn et styrket rettsvern, og for flyktningbarn i Norge gjelder de samme rettighetene i forhold til for eksempel skole og opplæring og tilgang til helsehjelp som for norske barn. På barnevernsområdet stiller imidlertid enslige mindreårige asylsøkere mellom 15 og 18 år i en egen kategori. For norske ungdommer som ikke får tilstrekkelig god omsorg hjemme eller av andre grunner ikke kan bo med foreldrene, vil det være barnevernet som har ansvaret for å utøve omsorgen for dem. Mens for enslige mindreårige asylsøkere i denne alderen er det utlendingsforvaltningen som utøver omsorgen. For enslige mindreårige asylsøkere under 15 år, er det imidlertid barnevernet som har ansvaret (Eide 2012, s.18-19).

Hvordan har så det politiske klimaet for å motta enslige mindreårige asylsøkere utviklet seg i Norge den siste tiden? Dersom man går til statistikken kan tallene muligens tale for seg. På Utlendingsdirektoratets sin hjemmeside er det god oversikt over antall ankomster og vedtak gjort i asylsaker inndelt etter måned, år og statsborgerskap. Det kan se ut til at praksisen som Solbergregjeringen har lagt seg på stadig blir strengere, og at det nå er flere enslige mindreårige asylsøkere som får avslag eller midlertidig opphold inntil fylte 18 år. Det presiseres på hjemmesiden at en slik begrenset oppholdstillatelse er å regne som et avslag på asylsøknaden. I perioden januar til og med mars 2017 var det totalt 509 asylsøknader fra enslige mindreårige som ble behandlet. Av disse fikk 215 midlertidig opphold inntil fylte 18 år og 83 fikk avslag. Dersom vi sammenligner med tallene for hele året 2013 var det da totalt 589 asylsøknader fra enslige mindreårige som ble behandlet. Av disse fikk 17 midlertidig opphold inntil fylte 18 år og 23 fikk avslag (UDI 2017).

Politikk og jus er med på å styre rammebetingelsene for hverdagen til enslige mindreårige flyktninger. Disse rammebetingelsene er også med på å påvirke handlingsrommet for det faglige arbeidet som helsearbeidere, sosialarbeidere og pedagoger gjør i møte med ungdommene. Barneombud Anne Lindboe skrev et brev datert 1. mars 2017 til justis- og beredskapsdepartementet der hun uttrykker sterk bekymring for enslige mindreårige i mottak. Hun mener Norge bryter sine forpliktelser i forhold til barnekonvensjonen og ikke legger barns beste til grunn i de vurderinger som blir gjort av utlendingsforvaltningen. Hun råder departementet til å avvikle ordningen med midlertidige oppholdstillatelser på grunn av de store konsekvensene det medfører. Hun viser til at det nå er mye uro i mottak for enslige mindreårige, mange begår selvmordsforsøk og et høyt antall enslige mindreårige bare forsvinner fra mottakene (Barneombudet 2017).

2.2 Hvilken kunnskap har vi?

Det er gjort en god del forskning på gruppen enslige mindreårige flyktninger de siste tiårene, både her i landet og internasjonalt. Temaer som går igjen i de fleste forskningsrapportene kan kategoriseres i tre hovedområder: 1. organisering av hjelpearbeidet, 2. barnas rettigheter og 3. den psykososiale situasjonen for barna (Eide 2005). Denne studien vil i hovedtrekk omhandle tema som vil passe inn i den siste kategorien knyttet til barnas psykososiale situasjon. Likevel vil de andre to områdene også kunne berøres da både hjelpearbeidet og rettighetsperspektivet har mye å si for den psykososiale situasjonen. Da jeg skulle velge ut hvilken forskning som er mest relevant i tilknytning til denne masteroppgaven, valgte jeg å se på begreper som er

sentrale i prosjektet. Søkeordene jeg har valgt er «enslige mindreårige flyktninger», «traumer» og «resiliens», eller på engelsk «unaccompanied minor refugees», «traumas» og «resilience». Jeg vil her presentere et utvalg av forskningen på feltet som er relevant for denne studien. Søkebasene Oria, PsycArticles og EBSCOhost Academic Search Elite har blitt benyttet. Jeg har valgt ut tre norske forskningsprosjekter og to internasjonale studier. I det følgende presenteres de kronologisk etter publiseringsår.

2.2.1 Alene – mellom sikkerhet og usikkerhet (Schancke 1995)

Et pionerarbeid innen forskning når det gjelder enslige mindreårige flyktninger i Norge ble gjort av Vegard A. Schancke i 1995 i tilknytning til et prosjekt ved barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk ved Sjøvegan. På den tiden var fenomenet med enslige mindreårige flyktninger i Norge forholdsvis nytt. Det var først i 1989 at man startet registrering av antall enslige mindreårige flyktninger i Norge. Dette året ankom 181, i 1990 var det 159 og i 1991 var det 245 enslige mindreårige flyktninger som kom til Norge (Ringel 1992, s. 45).

I prosjektet «Alene – mellom sikkerhet og usikkerhet» ble 15 enslige mindreårige flyktninger intervjuet. Det var åtte gutter og sju jenter, alle utenom en kom fra afrikanske land. Totalt var åtte fra Somalia, to fra Uganda, to fra Etiopia, en fra Burundi, en fra Sudan og en var kosovoalbaner. Problemstillingen for prosjektet var som følger: Hvilke historier om fortid, flukt og den første tida i Norge bærer de enslige mindreårige flyktingene med seg og er villige til å presentere for oss? (Schancke 1995, s. 9). Prosjektet hadde den psykososiale dimensjonen i fokus, og det som ble fremholdt som interessant var hvordan ungdommene selv beskriver sine liv og reflekterer over sine følelser og opplevelser forut for flukten, gjennom selve flukten og den første tiden i Norge.

For å få tilgang til denne informasjonen og for å overholde forskningsetiske hensyn om å ikke gjøre skade, ble det fremholdt som svært viktig i prosjektet å bruke tid på å bygge relasjoner og være sensitive i forhold til respondentene. Alle respondentene hadde allerede etablert en kontakt med intervjuer i forkant av selve intervjuene, og det ble lagt vekt på å bruke god tid med den enkelte. Intervjuene var lange - mellom to og tre timer, og de hadde preg av å være en klinisk samtale hvor målsettingen var å få respondentene til å hente frem sin historie uten å «presse» frem opplysninger. Det ble en balansegang hvor den etablerte relasjonen var avgjørende med hensyn til å få «gode» data samt å ivareta deres psykiske helse på en tilfredsstillende måte (Schancke 1995, s. 12).

Traumeerfaringer som f.eks. å ha levd i et krigsområde, å ha mistet foreldre og søsken og å ha blitt utsatt for vold eller voldtekt ble også kartlagt.

Undersøkelsen viser videre hvordan det er en rekke belastningsfaktorer som de unge opplever på flukten og i Norge. Særlig er fravær av familie og nettverk et stort tap, og opplevelsen av usikkerhet gjennom en lang ventetid med uavklart asylstatus er med på å gi et negativt utslag for den psykiske helsa (Schancke 1995). Mestringsstrategiene blir også presentert, og mange av ungdommene forteller om håp de har for fremtida. Prosjektleder Schancke og prosjektmedarbeider Lukwago utviklet på grunnlag av studien en modell som de kalte for «Migrasjon og psykososial fungering i et interaksjonistisk perspektiv» (ibid. s.69). Her tok man utgangspunkt i det intrapsykiske plan, det relasjonelle plan, det sosiokulturelle plan og det samfunnsmessige plan.

Denne studien har mange likhetstrekk med formålet for prosjektet jeg arbeider med i denne masteroppgaven. Jeg ønsker å fokusere på historier fortalt av flyktningungdommene selv og følge en tidslinje fra hjemland til flukt og videre til et liv i eksil. En forskjell er imidlertid når det gjelder opprinnelsesland og konteksten historiene fortelles i. De fleste deltakerne i samtalegruppene kommer fra Afghanistan, og selve historiene er blitt til i et gruppefelleskap og er ikke fortalt individuelt.

Den neste forskningsprosjektet som her skal presenteres er en kunnskapsoppsummering – det er en oversiktsstudie av forskningen som er gjort om enslige mindreårige flyktinger inntil 2010.

2.2.2 Enslige mindreårige flyktinger – Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer (Eide og Broch 2010)

Barne- og likestillingsdepartementet ga i oppdrag til Regionsenter for barn og unges psykiske helse (RBUP), Helseregion Øst og Sør, å avklare relevante forskningsspørsmål knyttet til mottaket av enslige mindreårige flyktinger. Prosjektet skulle ende i anbefalinger om behovet for videre forskning og foreslå løsninger for hvordan dette kunne gjennomføres. I tillegg skulle oppdraget gå ut på å utarbeide en oversikt over eksisterende forskning og kunnskap om målgruppen (Eide og Broch 2010, s.1).

Oppdragstaker avga en grundig rapport på 118 sider, og det ble knyttet kontakt til de sentrale forskningsmiljøene på dette feltet både i Norge og internasjonalt. Profesjonelle yrkesutøvere ble også involvert.

Forfatterne vurderte at det forelå en del mangler ved eksisterende litteratur om de enslige mindreårige flyktningene. De nevner som eksempel at det er manglende beskrivelser av barnas liv før og under flukten og at fokuset på betydningen av kjønn og etnisitet som regel er fraværende i mange foreliggende studier. Mye av forskningen bærer videre preg av tidsbegrensninger og at det ofte kan være media eller fagpersoner som setter dagsorden og får stor oppmerksomhet med krav om øyeblikkelige, men ofte urealistiske løsninger. Eide og Broch (2010, s. 63) mener at norsk forskningslitteratur om enslige mindreårige flyktninger i liten grad inneholder kritiske perspektiver i forhold til den politikken myndighetene utøver i Norge. Forskningsrapportene bærer som regel preg av å være mer beskrivende enn analytiske, og mye av forskningen er individrettet. Metodiske svakheter som innebærer språkproblem, antall informanter, tidspress, manglende barneperspektiv er andre aspekter som forfatterne trekker frem (ibid.).

Anbefalingene i rapporten knyttes til at forskningsinnsatsen i Norge på feltet bør konsentreres til *et* forskningsmiljø som i fremtiden bør ha et hovedansvar på dette området – da i samarbeid med andre forskningsinstitutter og miljøer både nasjonalt og internasjonalt. En videre internasjonalisering av forskningen fremheves også som sentralt (Eide og Broch 2010, s. 99). Å få til komparative studier på tvers av landegrensene vil være verdifullt for å få ny kunnskap om de gode og dårlige sidene ved de nasjonale rammebetingelsene og den nasjonale praksisen i mottaket av enslige mindreårige flyktninger. En annen anbefaling er å øke innsatsen når det gjelder longitudinelle studier der man følger flyktningbarna over tid, slik at man kan følge overgangsfasene og deres videre utvikling.

2.2.3 Trees only move in the wind: a study of unaccompanied Afghan children in Europe (Mougne 2010)

FNs høykommisær for flyktninger har med bekymring sett på den økende andelen av afghanske enslige mindreårige flyktninger som ankommer Europa. På bakgrunn av dette ble det satt i gang et forskningsprosjekt for å kartlegge forhold rundt disse barna og få en økt forståelse av deres situasjon. I rapporten utgitt av UNHCR (United Nations High Commissioners for Refugees) står formålet med studien beskrevet slik:

The purpose of this study is to obtain information about these children's background; profile, situation and aspirations in order to better identify their protection needs and determine which protection risks they face during their travel to and within Europe. The research outcomes will also be used by UNHCR as input for developing advocacy strategies aimed at achieving durable solutions in the children's best interest (Mougne 2010, s. 44).

Det er intervjuer med 110 afghanske gutter som er inkludert i analysedelen av studien. Guttene som ble intervjuet oppholdt seg i syv ulike land på intervjutidspunktet; Frankrike, Hellas, Italia, Nederland, England, Norge og Tyrkia. Intervjuene var lagt opp som semistrukturerte intervjuer, der temaene som ble tatt opp var som følger: Bakgrunn, avreise, selve reisen, menneskesmuglere, opplevelser i oppholdsland, kontakt med familie, asylsaken, returspørsmålet og framtidstanker (ibid s. 47-48).

Denne studien er interessant for mitt prosjekt, da den omhandler mange av de samme temaene som er sentrale i ungdommenes historier laget i samtalegruppene. Dessuten er de fleste deltakerne i samtalegruppene fra Afghanistan. En av gruppene er en ren afghansk jentegruppe, og det åpner opp for å kunne se på historiene i et kjønnsperspektiv. Samtidig er det også guttegrupper og jentegrupper fra andre land enn Afghanistan og det gir muligheter for å gjøre sammenligninger med utgangspunkt i ulike landbakgrunn.

Funnene i UNHCR rapporten er delt opp i 258 punkter, noe som viser at en slik undersøkelse innehar en stor kompleksitet. Anbefalingene går ut på at de europeiske landene må gi en rask respons for å ivareta barneflyktingene sine behov. Sosialarbeideres rolle er også nevnt i en av anbefalingene:

UNHCR should work closely with states in the development of targeted training programmes, including information on countries of origin and on cultural awareness, should be developed in receiving countries for guardians, social workers and immigration officials working with unaccompanied children from Afghanistan and other countries (Mougne 2010, s. 41).

Det er gjort en lignende norsk studie i noenlunde samme tidsperiode. Denne er den neste studien som her skal presenteres.

2.2.4 Underveis – en studie av enslige mindreårige asylsøkere (Øien 2010)

På oppdrag for Justis- og politidepartementet har Cecilie Øien utført en studie i regi av Fafo, som er et forskningsinstitutt innen anvendt samfunnsvitenskapelig forskning. Svarene som skulle besvares i undersøkelsen var som følger:

1. Hvorfor migrerer enslige mindreårige asylsøkere?
2. Hvorfor kommer de til Norge?
3. Hvem foretar valg av land?
4. Hvilke forhold avgjør valg av land (Øien 2010, s. 17)

I studien ble det benyttet kvalitative intervjuer av 30 ungdommer som enten var i asylmottak eller som var bosatt i en kommune. Ungdommene var i alderen 15 – 19 år, 24 gutter og 6 jenter. De kom fra de landene som hadde høyest ankomsttall i Norge; 21 var fra Afghanistan og de andre kom fra Somalia, Eritrea og Irak. I tillegg ble 14 fagpersoner innen mottaks- og barnevernssektoren intervjuet.

I konklusjonen vises det til at årsakene for migrasjonen er sammensatte. Ungdommene blir enten sendt ut eller reiser ut i verden på egen hånd som en kombinasjon av ytre faktorer (krig, fattigdom, mangel på jobb og arbeid, konflikter i familie eller utvidede sosiale nettverk) og ønsket om et bedre liv og sosial mobilitet. I ungdommenes historier er motivene for å migrere sammensatte, med en blanding av beskyttelsesbehov, bedre framtidsutsikter for seg selv og familien, og også et ønske om sosial mobilitet. Beslutningen om å forlate hjemlandet kan være basert på ideer ungdommene selv har eller det er foreldre eller andre familiemedlemmer som tar avgjørelsen (Øien 2010, s. 6). Det kan synes som at valg av land er en prosess som blir til underveis. Sjeldent har destinasjonslandet blitt bestemt idet ungdommen reiser, og det er ofte tilfeldigheter og opplevelser i løpet av reisen i Europa som avgjør hvilket land ungdommene ender i.

Det er to av anbefalingene fra rapporten jeg her vil trekke frem:

Det anbefales at man styrker satsningen på studier som tar et barneperspektiv, og som også tar hensyn til dette i forskningsdesign og metodisk rammeverk, slik at man kan få mer inngående kunnskap om barn og unges migrasjonserfaringer og hva slags innvirkning dette har på livet deres (Øien 2010, s. 9).

Å forske på barns livserfaringer betinger at barnas egne historier ligger til grunn og at de kan bli formidlet på en friest mulig måte. Dette er et utgangspunkt som jeg ønsker å vektlegge i denne masteroppgaven. Videre er en av de andre anbefalingene som er relevant som følger:

Det anbefales at man anerkjenner at situasjonen til enslige mindreårige spesielt og barnemigranter generelt er et felt som reiser problemstillinger av stor betydning, både for norsk migrasjonspolitikk, sosialt arbeid og ungdommene selv, og det er derfor viktig at kunnskap produseres under vilkår som sikrer at den er grundig og både empiribasert og analytisk (Øien 2010, s. 9).

Sosialt arbeid trekkes her frem som sentralt innen arbeidet med enslige mindreårige asylsøkere. Kunnskapstilfanget er stadig i utvikling, og det er viktig at erfaringer i feltet ligger til grunn for analysene som gjøres.

Det siste forskningsprosjektet jeg her vil presentere er en amerikansk undersøkelse der risiko- og beskyttelsesfaktorer er i fokus, noe som jeg også er opptatt av i min studie. Studien er publisert i fagtidsskriftet *Social work* og har et siktemål mot å utvikle «best practice» innen sosialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger.

2.2.5 A risk and resilience perspective on unaccompanied refugee minors (Carlson, Cacciatore og Klimek 2012)

Forfatterne viser til at det er gjort relativt lite forskning på gruppen enslige mindreårige flyktninger i USA. De fremholder videre at det er en sammensatt og ekstremt sårbar gruppe som sosialarbeidere skal yte tjenester for. Siden 2005 har det årlig kommet mellom 7000 og 9000 enslige mindreårige flyktninger til USA fra ca 30 land. Studien tar sikte på å oppsummere forskning som er gjort på denne gruppen innen rammen for risiko- og resiliensperspektivet. En case study blir også presentert der historien til en resilient sudanesisk gutt blir fortalt og brukt som illustrasjon (Carlson, Cacciatore og Klimek 2012).

Forfatterne viser til at sosialarbeidere fremholdes som sentrale yrkesutøvere for målgruppen fordi de er spesielt kvalifiserte til å møte barnas behov på bakgrunn av profesjonens historiske engasjement for de mest sårbare, dets økologiske orientering for å forstå komplekse sosiale problemer og den sterke lederposisjonen sosialarbeidere har i forhold til å levere barnevernstjenester.

Av risikofaktorer nevnes en hel rekke som enslige mindreårige flyktninger er utsatt for: De har ofte vært vitne til eller opplevd multiple traumatiske opplevelser, som f.eks massedrap, voldtekt, ekstrem deprivasjon og tortur. I tillegg har disse barna opplevd separasjonen fra sine foreldre, og de skal forholde seg til en ny kultur i et nytt land som kan innebære postimmigrasjonsstress som for eksempel språkproblemer, rasediskriminering og stadige flyttinger. Alle disse belastningene er med på å øke risikoen for utvikling av psykiske helseproblemer. Forekomsten av psykiske lidelser som posttraumatiske stresslidelser, depresjon og angst er forhøyet hos disse ungdommene sammenlignet med resten av ungdomspopulasjonen. I tillegg påpeker forfatterne her at ungdommene er i en sårbar tid der

de skal utvikle sin egen identitet. Mange føler seg på utsiden av samfunnet, og flere lever et liv i isolasjon.

I artikkelen kommer det videre frem at det også finnes en hel del beskyttelsesfaktorer, og at mange av ungdommene likevel klarer seg bra. Beskyttelsesfaktorene deles inn i tre kategorier. For det første kan det være individuelle beskyttelsesfaktorer som inkluderer høy intelligens, lett temperament, gode tilpasnings- og problemløsningsevner og tro på en høyere makt eller religiøs orientering. For det andre er familiefaktorer av avgjørende betydning. En trygg tilknytning fra barndommen til minst en av foreldrene og at kontakten har vært preget av støtte og stabilitet er viktig. For det tredje er et større nettverk eller miljø av stor betydning som beskyttelsesfaktor, for eksempel deltakelse i prososiale institusjoner som skoler eller kirker, samt nære bånd til noen voksne. Forfatterne fremhever sosial støtte som en beskyttelsesfaktor for barn og at den oppleves gjennom relasjoner.

For å illustrere risiko- og beskyttelsesfaktorer hos enslige mindreårige flyktninger, har forskerne dybdeintervjuet en flyktning som kom til USA som 16 åring. Han var opprinnelig fra Sudan, men måtte flykte fra landsbyen da han var ca. 8 år på grunn av borgerkrigen. Begge foreldrene hans var døde. Han flyktet sammen med andre barn, og han kom seg til en flyktningleir i Etiopia. På grunn av vanskelige forhold der måtte han etter noen år reise til en ny flyktningleir og havnet i Kenya. Der fikk han møte igjen en halvbror som var noen år eldre enn han. Halvbroren hadde blitt rekruttert som barnesoldat i borgerkrigen og hadde mange krigserfaringer med seg. De reiste sammen til USA, men siden halvbroren var eldre ble de plassert på ulike steder. Gutten kom til en amerikansk fosterfamilie, mens halvbroren ble plassert i en bolig sammen med andre sudanesiske flyktninger i regi av det vanlige flyktningprogrammet.

Historien viser at disse to brødrene utviklet seg veldig forskjellig. Gutten i fosterfamilien tilpasset seg godt, gjorde det bra på skolen og han utdannet seg til å bli sosialarbeider. Han giftet seg med en amerikansk sykepleier, og han fikk selv jobb som leder på et senter for enslige flyktningbarn. Halvbroren utviklet etter kort tid i USA psykiske problemer, han ble antisosial og oppførte seg truende mot andre. Etter en hendelse der han bar våpen og truet andre på et offentlig sted, ble han skutt og drept av politiet.

Selv om disse to brødrene hadde ganske lik bakgrunn, viser det også at risiko og beskyttelsesfaktorene som var til stede var nokså ulike. Halvbroren var nok mye mer traumeutsatt på grunn av erfaringene han hadde gjort seg som barnesoldat, og han var i behov for tettere oppfølging enn han fikk. Den yngste broren hadde gode og trygge rammer i

fosterfamilien han ble bosatt i, og disse rammene fungerte nok som en beskyttelsesfaktor for han.

Carlson, Cacciatore og Klimek (2012) anbefaler at det gjøres mer forskning innen sosialt arbeid på temaet enslige mindreårige flyktninger. Noen sentrale spørsmål som de presenterer er for eksempel knyttet til hva som er ungdommenes psykologiske, emosjonelle, materielle, utdanningsmessige, kulturelle, religiøse og juridiske behov når de skal tilpasse seg ved bosetting i USA.

Jeg har i min studie valgt å fokusere på psykososiale behov som enslige mindreårige flyktninger selv presenterer. Jeg har ikke brukt intervju, som er den vanligste datainnsamlingsmåten i de nevnte forskningsprosjektene. Jeg har valgt en annen innfallsvinkel, nemlig å analysere fortellinger laget av flere enslige mindreårige flyktninger i fellesskap. Disse fortellingene kan åpne opp for en ny måte å få innblikk i barnas erfaringer på.

3 Teoretisk rammeverk

Forskningen som jeg har presentert vil være nyttig å ha med når jeg skal drøfte funnene i mitt prosjekt. Når det gjelder teorigrunnlaget i denne oppgaven, har jeg i hovedsak valgt å fokusere på psykologiske teorier. Traumer og resiliens er sentrale begreper innen psykososialt arbeid. I møte med enslige mindreårige flyktninger er dette teorigrunnlaget særlig aktuelt da disse ungdommene i utgangspunktet er utsatt for mange store belastninger og risikofaktorer i forhold til å utvikle psykiske helseplager. Å identifisere beskyttelsesfaktorer og fremme mestring er sentralt for å forebygge psykiske helseplager (Van der Veer 1994).

3.1 Hva er traumer?

Ordet traume kommer fra det greske ordet trauma som betyr sårskade. Det er en fellesbetegnelse på alle slags kroppslige og mentale skader og belastninger som skyldes påvirkning utenfra (Store medisinske leksikon 2014). Traumbegrepet kan brukes innen akuttmedisinen ved f.eks. bruddskader.

I denne sammenhengen er det imidlertid psykiske traumer som er i fokus. Hvilke følelsesmessige sår og psykologiske skader kan oppstå etter ytre påført belastning? Mennesker kan oppleve ekstremt smertefulle og skremmende situasjoner, enten det er å bli

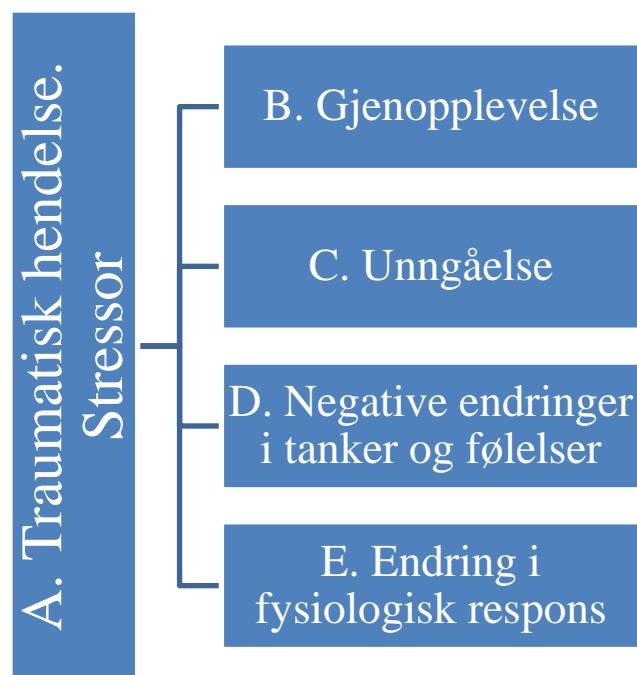
utsatt for naturkatastrofer eller menneskestyrt vold og systematiske overgrep. Slike hendelser kan kalles for potensielt traumatiserende hendelser fordi det vil være naturlig å anta at mange vil få traumatiske reaksjoner. Likevel reagerer mennesker forskjellig i gitte situasjoner og reaksjonene i ettertid vil også være forskjellige. Hos noen vil det danne seg psykiske traumer, mens hos andre gjør det ikke det (Varvin 2015, s. 73). I denne oppgaven bruker jeg begrepet traumeerfaringer synonymt med uttrykket potensielt traumatiserende hendelser.

Mange enslige mindreårige flyktninger har gjennomgått store belastninger som følge av krig, flukt og tap. I tillegg lever de i en situasjon der de skal tilpasse seg majoritetskulturen i eksillandet og møter nye krav og utfordringer som de må takle. For barn og unge som opplever store belastninger, er god foreldrestøtte med på å redusere risikoen for utviklingen av psykiske vansker etter traumatiske opplevelser. De enslige mindreårige flyktningene er særlig sårbare fordi de ikke har disse nære relasjonene og den sosiale støtten som barn vanligvis har. Flere studier viser at enslige mindreårige har en høy forekomst av diagnosen posttraumatisk stresslidelse (PTSD) (Eide 2012, s. 69). For å få diagnosen PTSD er det en forutsetning at man er utsatt for alvorlig belastning av katastrofekarakter som sannsynligvis vil forårsake sterkt ubehag hos de fleste (Bræin og Christie 2012, s. 272).

3.1.1 Hva kjennetegner PTSD?

PTSD ble i utgangspunktet brukt som en diagnose for voksne, og det var først i 1980 at PTSD ble systematisk dokumentert i studier av barn. Denne dokumentasjonen ga grunnlag for at PTSD-diagnosen ble implementert for barn i det amerikanske diagnosesystemet Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM) i 1987 (Dyb og Stensland 2016).

I den nyeste og femte revisjonen av DSM fra 2013 er det beskrevet fire ulike kriterier for symptombildet som må være til stede for at diagnosen kan stilles. Disse er gjenopplevelse, unngåelse, negative endringer i tanker og følelser, samt endring i fysiologisk respons (American Psychiatric Association 2013).

Figur 3.1: PTSD-diagnosekriteriene i henhold til DSM-5

Ved B-kriteriet Gjenopplevelse kan uønskede tanker og bilder fra det som skjedde stadig komme tilbake både i våken tilstand og i drømmer. Dette kan være plagsomt og innebære at personen blir f.eks veldig redd eller trist (Dyb og Stensland 2016, s. 52).

C-kriteriet Unngåelse inkluderer symptomer på unngåelse og følelsesmessig nummenhet. Det kan skje både på et indre plan ved at personen forsøker å unngå å ta frem hendelsen i samtaler eller i tanker og på et ytre plan der personen unngår f.eks spesielle steder, aktiviteter eller mennesker som kan gi påminnelser om hendelsen.

D-kriteriet har ikke vært med i tidligere versjoner av diagnosemanualen og er et nytt moment som er kommet med i den femte utgaven. Negative endringer i tanker og følelser kan f.eks være mer pessimistiske tanker om fremtiden, vansker med å stole på andre, skyldfølelse, aggresjon eller følelse av ensomhet og skam (ibid.).

E-kriteriet Endret fysiologisk respons innebærer en forhøyet spenningstilstand i kroppen som f.eks gir utslag som innsovningsvansker eller urolig søvn, konsentrasjonsvansker, overdreven vaksomhet og lettskremthet (Broberg, Almqvist og Tjus 2006, s.163).

I historiene som de enslige mindreårige flyktingene har laget i samtalegruppene beskrives hovedpersonens tanker og følelser, og i mange tilfeller beskrives tanker om fremtid og syn på verden. Dette er interessant å se nærmere på i et traumeperspektiv. Alle punktene fra A – E er beskrevet i flere av historiene.

3.1.2 En typologisering av ulike former for vold

Det kan være nyttig å se nærmere på ulike typer av traumeerfaringer. I tillegg til ulykker og naturkatastrofer, er vold her et sentralt begrep. Verdens helseorganisasjon (WHO) har laget en typologisering som jeg finner interessant i denne sammenhengen. Definisjonen som WHO bruker når det gjelder begrepet vold er som følger:

Intensjonell bruk av fysisk kraft eller makt, truet eller faktisk, mot en selv, en annen person, eller mot en gruppe eller et samfunn, som enten resulterer i, eller har høy sannsynlighet for å resultere i, fysisk skade, død, psykologisk skade, feilutvikling eller deprivasjon (WHO 2002, oversatt til norsk av Aakvaag, Thoresen og Øverlien 2016, s. 267).

Denne definisjonen er såpass bred at det vil kunne innbefatte et stort antall typer av menneskepåførte belastninger. Den innebærer en tredeling knyttet til målgruppe; mot en selv, mot en eller flere mennesker eller på samfunnsnivå. En videre kategorisering som benyttes i denne sammenhengen er oppdeling i fire ulike karakteristika knyttet til vold; fysisk vold, seksuell vold, psykologisk vold og omsorgssvikt (WHO 2002).

For enslige mindreårige flyktninger vil både vold på det interpersonlige plan og på det kollektive, samfunnsmessige plan her være av relevans. Krig og konflikter kan forstås i lys av historiske, politiske og kulturelle forhold, og det vil ofte være et stort antall mennesker som rammes. Mange av de enslige mindreårige flyktingene angir opplevde alvorlige belastninger knyttet til krig og konflikt. Når det gjelder selvpåført vold som selvskading og selvmordsforsøk, kan dette ofte komme som en følge av andre voldsopplevelser (Aakvaag, Thoresen og Øverlien, s. 268).

Fysisk vold innebærer bruk av fysisk makt, som f.eks å slå, sparke, dytte eller lugge med formål å skade eller skremme noen. Det finnes ulike definisjoner av fysisk vold, og det er f.eks. et omdiskutert tema i internasjonal litteratur om fysisk avstraffelse i barneoppdragelse kan anses som fysisk vold eller ikke. I Norge er det totalforbud mot vold mot barn, inkludert fysisk avstraffelse. I andre land er ikke det tilfelle, og basert på forskning viser anslag at mer enn 90% av amerikanske foreldre bruker fysisk avstraffelse mot små barn. USA har ikke ratifisert barnekonvensjonen (Aakvaag, Thoresen og Øverlien, s. 270).

Seksuell vold handler om seksuelle overgrep; det kan være voldtekt, voldtektsforsøk eller seksuell trakassering. Enslige mindreårige flyktninger er i mange tilfeller utsatte for utnyttning, menneskehandel og prostitusjon. For en del av disse ungdommene kan salg av sex være en

måte å livnære seg på i en situasjon der man ikke finner andre inntekskilder. Pro-senteret (2017) har utgitt rapporten «Mistanke og magesfølelse» som omhandler dette fenomenet. Å befinne seg i en sårbar situasjon der man føler seg tvunget til å gjøre noe man i utgangspunktet ikke ønsker, kan også oppleves som en stor belastning.

Psykologisk vold handler om at omsorgsgiver eller andre personer barnet er avhengig av påfører barnet noe negativt ved for eksempel å skremme, terrorisere eller nedverdige det på en ikke-fysisk måte. Psykologisk vold er ofte karakterisert av å utspille seg i gjentakende eller vedvarende situasjoner med verbale utsagn der stemmebruk og kroppsspråk kan brukes for å skremme eller å såre. Trusler og stadige nedsettende kommentarer til et barn kan ses på som psykologisk vold (Aakvaag, Thoresen og Øverlien 2016).

Omsorgssvikt kan her brukes om det som på engelsk kalles «neglect». Det er en deprivasjonstilstand der barnets grunnleggende behov ikke tilfredstilles og barnet blir forsømt. Hva som anses som god nok omsorg har nok forandret seg over tid og er forskjellig i ulike kulturer. For enslige mindreårige flyktninger i Norge kan man drøfte i hvilken grad de utsettes for omsorgssvikt eller ikke. Kunne foreldrene gjort noe annerledes for å ivareta barna sine bedre? Hvordan oppfyller norske myndigheter omsorgsansvaret for disse barna som jo omfattes av barnevernsloven på lik linje med norske barn?

Begrepene som jeg her har presentert kan åpne opp for videre diskusjoner som jeg kommer tilbake til i drøftingsdelen i kapittel 6.

3.2 Resiliens – håp for sunn utvikling tross alt

Begrepet resiliens er opprinnelig hentet fra fysikkfaget og betegner et objekts evne til å komme tilbake til utgangspunktet etter å ha vært strukket eller bøyd (Waaktaar og Christie 2000, s. 17). Anvendt på mennesker kan man tenke seg at det samme skjer når personer som har vært utsatt for store belastninger eller påkjenninger av traumatisk art likevel klarer seg bra videre i livet. Slike personer kan kalles for resiliente. Det er ulike faktorer som gjør at noen blir mer resiliente enn andre. Når det gjelder enslige mindreårige flyktninger, vet vi at de har opplevd store belastninger og er i risiko for å utvikle psykiske helseplager. På tross av dette, klarer mange seg bra. Det er interessant å finne ut mer om hva som bidrar til deres resiliens. Flere forskere, klinikere og teoretikere har skrevet om temaet. Jeg vil her ta utgangspunkt i professor i barnepsykiatri Michael Rutters (2000) definisjon av begrepet:

Resiliens er prosesser som gjør at utviklingen når et tilfredsstillende resultat, til tross for at barn har hatt erfaringer med situasjoner som innebærer en relativt stor risiko for å utvikle problemer eller avvik (oversatt til norsk og gjengitt av Borge 2003, s. 15).

Rutter har en dynamisk og prosessorientert tilnærming til begrepet resiliens. Det vil være ulike typer hjelpsomme faktorer som kan være med å beskytte individet. I denne sammenhengen er det også nyttig å tenke på at det er en stor grad av variasjon når det gjelder barns reaksjoner på stress. Uttrykket «løvetannsbarn» illustrerer at noen barn klarer mot alle odds å vokse og utvikle seg fint selv om forholdene ikke ligger til rette for det, på samme måte som en løvetann kan klare å vokse og overleve på de utroligste steder. Metaforen er likevel ikke helt dekkende, da løvetannen for noen kan assosieres med noe negativt som ugress. Meningen er å se på blomsten isolert sett som sunn og vakker, på tross av omgivelsene den er vokst opp i.

Waaktaar og Christie (2000) deler resiliensfaktorene i tre kategorier: egenskap ved barn selv, hva som kjennetegner barnas familiesituasjon og hva som kjennetegner nettverket omkring. Under de individuelle resiliensfaktorene kan medfødte ressurser, mestring, kreativitet og opplevelse av mening og sammenheng i livet være sentrale stikkord. En viktig del av traumbearbeiding er å integrere hendelsen i en sammenheng som gir mening, og det vises her til Antonovskys begrep «sense of coherence» (Antonovsky 1988). Han utviklet begrepet «sense of coherence» under sitt arbeid med kvinner som hadde sittet i konsentrasjonsleir som barn og unge. Han var interessert i hvorfor disse modne kvinnene på over 50 år fungerte så godt (Borge 2003, s. 19). Antonovsky har videre vært interessert i hvordan helsebegrepet har blitt brukt i helsevesenet. Det har vært fokusert på å identifisere, forklare og behandle sykdom, noe som han kaller en patogenetisk orientering. Mens patogenesen er opptatt av hva som skaper sykdom, er salutogenesen opptatt av hva som bidrar til god helse. Antonovsky argumenterer for at ingen er 100% syk eller 100% frisk. Han mener det virkelig interessante spørsmålet er hva som kan bringe en person mer i retning av frisk på helseskalaen (Waaktaar og Christie 2000, s. 29).

3.2.1 Forholdet mellom traumeperspektivet og resiliensperspektivet

Traumelitteraturen og resilienslitteraturen stammer fra to ulike tradisjoner og fra ulike faglige miljøer. Traumeforskningen har vært knyttet til klinisk og terapeutisk arbeid med pasienter, mens resilienslitteraturen har vært knyttet til epidemiologisk forskning til den teoretiske og akademiske verden og blitt knyttet til anvendt arbeid i forebyggingsøyemed. Representanter

fra de to ulike tradisjonene fikk etter hvert kontakt med hverandre og fikk øynene opp for at de har studert samme fenomen fra motsatte kanter. I tabellen til Waaktaar og Christie (2000, s. 27) kan vi se sammenhengen mellom traumefaktorene og resiliensfaktorene tydelig.

Traumatisering	Relevante resiliensfaktorer
Tap av egenverd, selvspekt og verdighet	God selvfølelse
Tap av kontroll, hjelpeløshet	Indre senter for kontroll Mestring, ferdigheter
Sammenbrudd i kognisjon Tap av mening	Opplevelse av sammenheng Opplever verden som <ul style="list-style-type: none"> - Forståelig - Håndterbar - Meningsfull
Emosjonell overveldelse	Emosjonelt utløp, deling, affektregulering Symbolisering, kreativitet
Relasjonelt – ensomhet og tilbaketrekning, tap og brudd	Tilhørighet, fellesskap, nære relasjoner
Sammenbrudd i tidsopplevelsen – manglende kontinuitet	Opplevelse av sammenheng, planlegging

For å fremme oppmerksomheten mot resiliensfaktorene, er det noen sentrale begreper som holdes frem som særlig relevante når det gjelder klinisk arbeid. Waaktaar og Christie (2000) jobbet med et metodeprosjekt for å utvikle verktøy til å drive resiliensgrupper for personer i risiko for utvikling av psykiske lidelser. De kom frem til at resiliensfaktorene som var særlig nyttige å ha i fokus var følgende; mestring, fellesskap, kreativitet og kontinuitet.

Teorier om traumer og resiliens kan med stor fordel ses i sammenheng med hverandre. Med bakgrunn i disse teoriene jeg her har presentert anser jeg at begrepene traume og resiliens nærmest befinner seg i et gjensidig avhengighetsforhold til hverandre. Formålet innen det sosialfaglige arbeidet vil være å ha en salutogen tilnærming til mennesker. I sosialt arbeid er det sentralt å jobbe målrettet for å fremme livskvalitet og betingelser for gode endringer i sårbare menneskers liv (jfr. definisjonen av sosialt arbeid s. 13). Traumeutsatte barn og unge trenger å få positive erfaringer i livene sine. De trenger mennesker de kan stole på og som kan hjelpe dem til å løfte frem potensialet for en sunn utvikling.

Videre vil jeg vise til de metodiske sidene ved denne studien og redegjøre for konteksten der datainnsamlingen har funnet sted.

4 Kvalitativ forskningsmetode

Studier som benytter kvalitativ metode egner seg særlig til å studere menneskelig samhandling, erfaringsverden og opplevelser. Kvalitative studier forholder seg til et fortolkende paradigme, ofte med informantenes opplevelse og meningsdanning i fokus (Tjora 2012).

I dette kapitlet vil jeg gjøre rede for metodiske valg som er gjort for studien. Jeg vil innledningsvis kort presentere studiens vitenskapsteoretiske utgangspunkt før jeg videre presenterer forskningsdesignet for denne studien. Videre vil jeg gjøre noen forskningsetiske refleksjoner om undersøkelsen. Jeg vil så vise fremgangsmåten i studien fra innsamling av data frem til at resultatene av studien foreligger.

4.1 Vitenskapsteoretisk perspektiv

Den vitenskapsteoretiske forankringen for studien er knyttet til postmodernismen og sosialkonstruktivismen. Postmodernismen bygger på ideer som hevder at menneskets forståelse er tilgjengelig gjennom språket, at sannhet og viten har en lokal gyldighet. Med utgangspunkt i at virkeligheten er språklig fortolket, rettes oppmerksomheten mot hvordan bruken av språket definerer *en* virkelighet og utelukker andre (Thomassen 2006, s.180). Sosialkonstruktivisme fokuserer på interaksjon og felles kontekst som betydningsskapende og som betingelse for kunnskap. Vår selvforståelse og vår virkelighetsforståelse konstrueres i språklige samhandlinger innen rammen av sosiale fellesskap (ibid.).

Med dette ståstedet kan ungdommenes historier fra samtalegruppene ses på som deres forståelse av virkeligheten. De ord og begreper som brukes i fortellingene er med på å konstruere en sannhet om hvordan det er å måtte flykte fra hjemlandet sitt til et annet land. Narrativet i seg selv er en kilde til kunnskap, den er språklig formidlet og viser derved en fortolket virkelighet.

Postmoderne perspektiver har bidratt til utviklingen av «empowerment» som tilnærming i helse- og sosialfaglig praksis. Empowement skal være et redskap for å få frem brukernes stemmer og øke de maktesløses makt (Thomassen 2006). Dette perspektivet har jeg også hatt med som et utgangspunkt i og med at jeg ønsker å løfte frem de enslige mindreårige flyktingenes egne stemmer gjennom å gyldiggjøre deres historier.

Denne studien har en hermeneutisk-fenomenologisk tilnærming. Hermeneutikk betyr forståelselære eller fortolkningslære, og tilnærmingen handler om å tolke menneskelig

mening (Krogh 2014). Hermeneutikken tar utgangspunkt i skillet mellom virkeligheten slik den er i seg selv og virkeligheten slik den fremstår for den enkelte person. Man søker å fortolke tekster og folks handlinger gjennom å fokusere på et dypere meningsinnhold enn det som synes innlysende (Thagaard 2009). Den tyske filosofen Dilthey fremhever at man gjennom å studere menneskelivets uttrykksformer, kan nå frem til forståelse av en felles menneskelig livsopplevelse. Livet ytrer seg i synlige kulturuttrykk, og gjennom fortolkningen av disse kan vi nå frem til en forståelse av menneskers indre opplevde erfaringer av livet. Det indre og det ytre blir et sentralt begrepspar, og dynamikken mellom dem blir utgangspunktet for forståelsen (Thomassen 2006, s. 160). I historiene som ligger til grunn for min studie utspiller det seg en handling både på det ytre og på det indre plan. Det ytre hendelsesforløpet er beskrevet i form av situasjonsbeskrivelser, mens den indre handlingen knyttes til hovedpersonens tanke- og følelsesliv.

Det fenomenologiske perspektiv viser til menneskelig erfaring og at denne erfaringen i seg selv er gyldig kunnskap (Malterud 2011). Fenomenologisk filosofi er læren om «det som viser seg», slik det oppfattes av sansene. Som kvalitativt design betyr en fenomenologisk tilnærming å utforske og beskrive menneskers erfaringer og forståelse av et fenomen. Forskeren bestreber seg på å forstå meningen med et fenomen sett gjennom en gruppe menneskers øyne. Fenomenologi handler om å forstå sosiale fenomener ut fra aktørenes perspektiver og beskrive verden slik den oppleves av enkeltmennesker (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010, s. 82).

Både innen hermeneutikken og fenomenologien er man opptatt av hvordan mennesker forstår verden utfra egen opplevelse. Hermeneutikken bringer i fokus fortolkninger og meningsdannelse, mens fenomenologien er opptatt av den subjektive erfaring og beskrivelser av fenomener for enkeltindiver.

4.2 Kvalitativt forskningsdesign - dokumentanalyse

Kvalitative studier har sin styrke i å bidra med kunnskap om fenomeners egenart. De kvalitative metodene kan presentere mangfold og nyanser ettersom en og samme virkelighet kan beskrives ut fra forskjellige perspektiver. Kvalitativ tilnærming handler om å forstå livsverdenen til informantene (Malterud 2011). Den tysk-østerrikske filosofen Husserl mente at vår *livsverden* er grunnlaget for vitenskapelig kunnskap. Med livsverden mener han verden slik den fremstår for oss i våre daglige og mellommenneskelige aktiviteter. Livsverdenen utgjør en horisont som omfatter all menneskelig virksomhet. Utgangspunktet for kunnskap er

altså verden slik den fremstår ut fra menneskets perspektiv og erfaring (Thomassen 2006, s. 85).

I min studie er jeg opptatt av de enslige mindreårige flyktingenes livsverden. Ved å analysere deres egne fortellinger ønsker jeg å få mer kunnskap av hva de selv bringer frem som temaer i sine liv.

Det finnes flere muligheter for å generere kvalitative data, som f.eks å intervju mennesker eller å gjøre observasjoner. En annen tilnærming til kvalitativ datagenerering er bruk av *dokumentstudier*. Man bruker da som regel dokumenter som er produsert for andre formål enn forskning (Tjora 2012). Jeg har valgt en slik tilnærming for min studie. Jeg har et datamateriale som utgjør 12 fortellinger laget i fellesskap av enslige mindreårige flyktinger i samtalegrupper. Totalt utgjør materialet 80 sider med tekst og bilder. Bildene skal ikke brukes i denne studien, da det ville blitt for omfattende i henhold til oppgavens omfang.

Tjora (2012) fremhever at dokumentstudier oppfattes som såkalte ikke-påtrengende metoder. Datamaterialet foreligger allerede, og det er ikke nødvendig å rekruttere informanter til prosjektet. Ved å analysere allerede eksisterende dokumenter, kan vi skaffe oss informasjon om et saksfelt uten å involvere nye informanter.

Analyse av dokumenter har en lang tradisjon i kvalitativ forskning og er f.eks. benyttet i sosiologiens klassikere. Alle slags skriftlige kilder som er tilgjengelig for en forskers analyser kan benyttes med betegnelsen «dokument» (Thagaard 2009).

4.3 Forskningsetiske vurderinger

Det stilles strenge etiske krav til hvordan forskning bør gjennomføres. Et bærende prinsipp er at forskeren har et ansvar for å unngå skade. Ifølge personopplysningsloven fra 2000 utløses meldeplikt eller konsesjonsplikt hvis (1) prosjektet omfatter behandling av personopplysninger og (2) opplysningene helt eller delvis lagres elektronisk (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010).

4.3.1 Personopplysninger

Jeg tok testen på NSD (Norsk senter for forskningsdata) sine hjemmesider for å finne ut om prosjektet mitt var meldepliktig eller ikke. Resultatet på testen viste at det ikke var meldepliktig. Jeg tok også telefonkontakt med en rådgiver ved NSD Personvern for å drøfte

prosjektet mitt. I telefonsamtalen den 19. juli 2016 med rådgiver ved NSD fortalte jeg i detalj om prosjektet og fikk drøftet mulige problematiske etiske aspekter. Tilbakemeldingen fra NSD var som følger: I og med at historiene er laget i et gruppeprosjekt og det handler om en fiktiv person, vil opplysningene som fremkommer ikke være personidentifiserende. Dermed er det ikke nødvendig at jeg fyller ut meldeskjema til NSD. Min veileder tok også kontakt med NSD og fikk samme tilbakemelding.

Videre måtte jeg avklare om det var forskningsetisk forsvarlig å bruke historiene fra samtalegruppene som datagrunnlag i undersøkelsen. For meg var det viktig å få belyst denne problemstillingen grundig.

4.3.2 Informasjon og samtykke

I forskning bør informantene som deltar i en undersøkelse få god informasjon om prosjektet. Det som kan være utfordrende i denne studien, er at historiene er samlet opp over tid. Det er derfor ikke praktisk mulig å kunne kontakte alle 95 ungdommene som har deltatt i gruppene. Gruppelederens erfaring er at ungdom gjerne vil dele historiene de lager med andre. Ofte inviteres noen gjester, lærere, mottakspersonale eller andre, til avslutningsfesten der gjestene får høre historien opplest. I evalueringer som er gjort angående narrativ gruppeintervensjon uttaler en ungdom følgende: «Egentlig er historien sannhet. Dere må vite at vi ikke kom til deres land for å kose oss» (Myrvoll og Lundesgaard, 2012, s. 266) Ungdommene gir uttrykk for at de ønsker at nordmenn skal forstå mer av deres situasjon og hvorfor de måtte flykte.

Den 13.10.16 samlet jeg tre ungdommer som har deltatt i samtalegruppene. Jeg fortalte dem at jeg har planlagt å skrive en oppgave der jeg vil bruke historier fra 12 ulike samtalegrupper. Jeg forklarte at jeg vil analysere historiene, sammenligne dem, se etter måter vi kan forstå dem på og lære om hvordan enslige mindreårige flyktninger har det. Ungdommene hadde gode norskkunnskaper, så derfor brukte jeg ikke tolk, men forklarte på en enkel måte for at de skulle forstå hva jeg mente. Jeg spurte dem om hva de syntes om dette og om de synes det er greit at jeg bruker deres historie. Alle tre ungdommene var ubetinget positive til dette og sa at det var helt greit. Noen av deltakerne har jeg også snakket med individuelt, og responsen har vært: «Du må veldig gjerne bruke historien!».

Klinisk sosionom Kjell-Ole Myrvoll har sammen med Anders Lundesgaard skrevet kapittelet om narrativ gruppeintervensjon i boka *Barn på flukt* (2012). Han har vært gruppeleder i 10 av de 12 gruppene som tilhører denne studien. I de to resterende gruppene var jeg en av

gruppelederne. Jeg sendte han en mail 9.11.16 med følgende spørsmål: «Hva tenker du om at ungdommene som har laget historiene i samtalegruppene ikke har fått mulighet til å samtykke til at historiene brukes som datamateriale i masteroppgaven?» Jeg fikk følgende svar på mail som han har samtykket til at jeg kan gjengi her:

Jeg er klar over at vi aldri har innhentet skriftlig samtykke, da jeg/vi ikke har ansett dette som viktig. Det jeg imidlertid vet, og kan forsikre deg om, er at alle er i sin tid blitt forespurt om vi kan bruke historiene, enten ved å lese dem for andre, fortelle om gruppemøtene osv. Det ungdom ofte sier er «dere må fortelle om det som har skjedd med oss, hva vi har opplevd, hvorfor vi måtte flykte» osv. På den måten har jeg ingen betenkeligheter med å si at de har gitt sine samtykker, men at de har vært i muntlig form. For øvrig kan nevnes at problemstillingen ble aktualisert i forbindelse med at jeg/vi skrev et kapittel i «Barn på flukt» i 2012. Den gang ble samme skissert, og tatt til følge av forlagets etiske komite.

I boka Barn på flukt ble en av historiene gjengitt i sin helhet. Det har jeg ikke planer om å gjøre i denne oppgaven, blant annet på grunn av plasshensyn. Til tross for at gruppedeltakerne ikke har gitt skriftlige samtykker, vurderes det etter drøftinger med kollegaer og veileder som forsvarlig at materialet kan brukes som datagrunnlag i studien.

For egen del vil jeg hele tiden ha med meg tanken om at jeg ikke vil gjengi noe fra historiene som kan virke personidentifiserende eller utleverende.

4.4 Datamaterialet i undersøkelsen

Intervensjonen Kreative samtalegrupper er beskrevet både i boka Barn på flukt (Eide (red.) 2012) og i boka Nordic Work with Traumatized Refugees (Overland, Guribye og Lie (red.) 2014). Samtalegruppene arrangeres i regi av barne- og ungdomspsykiatrisk poliklinikk og er et tilbud til nyankomne enslige mindreårige asylsøkere og i noen tilfeller bosatte enslige mindreårige flyktninger. Ungdommene som deltar blir henvist etter avtale med helsesøster og leder ved asylmottaket eller ved bosettingstjenesten. Gruppen er ment å være et lavterskeltilbud, og det er åpent for alle innenfor målgruppa. Et av hovedformålene med samtalegruppene er at de skal være forebyggende for utvikling av psykiske helseproblemer.

I samtalegruppene blir flere elementer vektlagt; det gis f.eks. forklaringer på sammenhengen mellom belastende livshendelser og etterreaksjoner, samt råd og samtale om søvn og hvordan forebygge søvnvansker. Et sentralt tema er knyttet til sorg og savn, noe som alle gruppelemmene som regel vil kjenne seg igjen i. Bruk av kreative uttrykk som tegning og

silkemaling er også en del av gruppekonseptet, slik at ungdommene kan formidle seg på flere måter enn bare ved å bruke ord (Myrvoll og Lundesgaard 2012).

En sentral del av «Kreative samtalegrupper» er prosessen med å lage en fiktiv felleshistorie om en flyktning som må flykte fra hjemlandet og som kommer alene til Norge. Gruppen får i oppgave å bli enige om hvordan historien skal være, og de må diskutere alt fra navn på familiemedlemmer til opplevelser som hovedpersonen har på flukten. Flere av gruppemøtene settes av til jobbingen med historien, og det viser seg at ungdommene er veldig engasjerte når de i samarbeid skal lage historien (Myrvoll og Lundesgaard 2012). Den terapeutiske hensikten med dette arbeidet er at ungdommene skal få snakke om og bearbeide sine erfaringer på en «ufarlig måte» der de snakker gjennom en tredjeperson og ikke trenger å fortelle direkte om egne opplevelser i gruppa. Likevel vet alle at de har erfaringer som ligner på hverandre, og det kan være hjelpsomt å dele disse temaene innenfor en trygg ramme samtidig som man er del av en skapende prosess. Ungdommene kan få hjelp til å sortere sine egne erfaringer og mange tør å sette ord på tanker og følelser som de ellers ikke snakker om. Gruppelederne fungerer som sekretærer og skriver ned det som gruppemedlemmene blir enige om. De kan også stille noen åpne spørsmål underveis i historien for å drive historien fremover. Utover dette skal ikke gruppelederne bidra med noe til selve innholdet i historiene, og ungdommene får alltid oppleve det som gruppelederne har skrevet ned, slik at de kan si om det er blitt riktig nedskrevet. Bildene som gruppemedlemmene har tegnet eller malt plasseres som illustrasjoner i teksten ettersom hvor de passer inn med innholdet. Ved siste gruppesamling inviteres som regel en eller flere gjester som ungdommene ønsker å ha med. Det kan være leder på mottaket, lærere eller andre. Da leses som regel historien opp slik at andre skal få ta del i historien som ungdommene har laget. Ungdommene gir uttrykk for at de ønsker at andre skal få vite om hvordan det er å være flyktning og om alt de har måttet gå gjennom før de kom til Norge (Myrvoll og Lundesgaard 2012, s. 263).

Historiene har blitt til i tidsrommet 2003 – 2016. Totalt er det 95 enslige mindreårige flyktninger som har vært med på å lage dem, derav 13 jenter og 82 gutter. Ni av historiene er laget av ungdommer som kommer fra Afghanistan. De tre resterende er laget av ungdommer fra ulike land i Afrika, deriblant Somalia, Etiopia og Eritrea. Det er totalt ni guttegrupper og tre jentegrupper. Antall gruppedeltakere er fra 3 – 16. Det er noe ulik lengde på historiene; fra den korteste som er på 1107 ord til den lengste som er på 3308 ord.

Jeg vurderte om det var for mye materiale for denne studien, men kom frem til at jeg ønsket å ha med alle historiene for å få mulighet til å se ulike mønstre som eventuelt går igjen, samt at det vil være interessant å se hva som eventuelt skiller seg ut.

4.5 Metodiske krav og refleksjoner

En forsker skal både vise evne og vilje til å sette spørsmålstegn ved fremgangsmåter og de resultater som foreligger underveis i en studie. Man må klargjøre sine hypoteser og forforståelse og gi leseren innblikk i hele prosessen (Malterud 2011). For egen del har jeg benyttet en forskerlogg. Det har vært et redskap for å hjelpe meg til å huske hva jeg har gjort. Jeg noterte ned arbeidet mitt med forklaringer på hva jeg gjorde og hvorfor jeg valgte det slik. Det ble som en dagbok med datoer for når notatene ble skrevet. I analysefasen var forskerloggen nyttig, for jeg kunne da gå tilbake å se på tidligere tanker og vurderinger jeg hadde rundt empirien.

For å gjøre rede for kvalitetsmål i forskningen, vil jeg her utdype temaene som knytter seg til egen forforståelse, refleksivitet, pålitelighet, troverdighet og overførbarhet (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010).

4.5.1 Avklaring av egen forforståelse og refleksivitet

Alle mennesker møter verden med kunnskaper og oppfatninger om virkeligheten, og ofte bruker vi dette ubevisst til å tolke det som skjer rundt oss. Det vi bringer med oss av erfaringer og kunnskaper når vi skal søke ny kunnskap, kaller vi forforståelse (Johannessen, Tufte og Christoffersen, 2010, s. 38). Jeg har valgt tema og problemstilling som ligger nært til feltet jeg jobber daglig i. Min forforståelse er påvirket av flere års erfaring som klinisk sosionom i barne- og ungdomspsykiatrien der jeg jobber spesielt med barn og unge som har fluktbakgrunn. Jeg er preget av min utdanning innen sosialt arbeid, samt videreutdanning der jeg særlig har fått innblikk i utviklingspsykologi, psykiatri samt system- og nettverksteori. I tillegg har jeg studert flere fag som spesialpedagogikk, diakoni og u-landsstudiet. Kunnskaper fra disse feltene er med på å prege meg, og det samme gjør erfaringen jeg har hatt gjennom livet både som privatperson og i jobbsammenheng.

Malterud (2011) viser til at spørsmålet er ikke hvorvidt forskeren påvirker prosessen, men på hvilken måte han eller hun gjør det. Det er derfor viktig å tydeliggjøre eget ståsted, og jeg er klar over at mine erfaringer er med på å forme dette prosjektet.

Repstad (2007) viser til at styrken ved å forske på eget felt er at man kan unngå misforståelser og bidra til en bredere forståelse. Forutsetningen for at det skal være en ressurs, er en refleksivitet og evne til kritisk refleksjon. Det er derfor av stor betydning å møte data med et åpent sinn i stedet for med forutinntatte meninger og erfaringer.

En problemstilling knytter seg til min rolle som forsker. På grunn av jobben min har jeg fått tilgang til et materiale som jeg har hatt en nærhet til. Kan dette påvirke forskningsprosessen på en uheldig måte? Kan det at jeg selv har vært gruppeleder i slike samtalegrupper gjøre meg mindre nøytral og åpen for forskningen?

Thornquist (2003) skriver om balanseringen mellom nærhet og avstand til målgruppen man skal studere. Når det gjelder å forske på egen og kollegers praksis sier hun følgende:

Vi har på den ene side stor tilgang til å forstå dette feltet, men fordi så mye er kjent, kan vi på den annen side være blinde i den betydning at vi tar mye for gitt. Utfordringen er å ikke late som om vi er nøytrale og sette strek over vår kjennskap til feltet, men tvert imot utnytte kjentheten, og også samtidig *aktivt* søke å etablere en distanse (Thornquist 2003, s. 219).

Jeg ønsker i den grad det er mulig å holde en distanse til materialet og se på teksten i historiene slik de fremstår i seg selv. Likevel kan jeg ikke fristille meg fullstendig fra mine erfaringer i fagfeltet, men jeg vil forsøke å være nysgjerrig i prosessen, være åpen for å lære og se nye ting og ikke ta med meg noen ferdige svar. Det handler om å være bevisst den rolle jeg har som forsker.

4.5.2 Pålitelighet, troverdighet og overførbarhet

For å styrke påliteligheten kan forskeren gi leseren en inngående beskrivelse av konteksten, samt en åpen og detaljert framstilling av framgangsmåten for hele forskningsprosessen (Johannessen, Tuft og Christoffersen 2010). Dette ønsker jeg å gjøre i mitt prosjekt. Det vil være noen begrensninger som er knyttet til oppgavens omfang, da det ikke vil være plass for mer detaljerte utlegninger enn det som allerede er gjort.

I møte med mennesker som har et annet morsmål enn forskerens, vil det være av betydning at forholdene ligger til rette for bruk av tolk. I alle samtalegruppene bortsett fra en, har det vært benyttet tolk som har vært til stede på gruppesamlingene. I den gruppen der det ikke ble benyttet tolk hadde alle deltakerne gode norsk eller engelskkunnskaper. Dette var en jentegruppe der deltakerne kom fra ulike afrikanske land og følgelig hadde ulike morsmål. Gruppelederne, som var meg og Kjell-Ole Myrvoll, brukte mye tid sammen med deltakerne til

å finne passende formuleringer. Det var jentene som drev fremover utviklingen i historien, og vi noterte ned det de sa. Etterpå leste vi høyt for dem den nedskrevne teksten, og vi kunne diskutere den i fellesskap. Vi ble da enige om ordvalg og uttrykk som var dekkende for meningsinnholdet. Vi forsøkte i mest mulig grad å bruke ordene som deltakerne selv hadde brukt, men noen ganger måtte vi oversette ord og uttrykk fra engelsk til norsk.

Hvordan kan resultatene fra denne undersøkelsen fremstå som troverdige? En innvending mot denne studien kan for eksempel være at ungdommene i gruppene ikke har fortalt reelle historier. Jeg vil her vise til mitt sosialkonstruksjonistiske utgangspunkt og at den erfaringsverden som ungdommene formidler gjennom fortellingene representerer deres virkelighetsforståelse.

Det som er interessant for studien sin del er å se på hva disse ungdommene har bidratt med i gruppefellesskapet når de samskaper en historie om en person som på mange måter kunne vært dem selv. Hva er det de forteller om – og hva er det de eventuelt utelater å si noe om? Myrvoll og Lundesgaard (2012) skriver følgende om denne prosessen:

Ved å dikte historien om Safar øver de på å symbolisere: De skaper en felles språklig og sosial «virkelighet». (...) Vi hører også at det kan oppstå uenighet om hva som skal være med i historien, hva som er troverdig og hva som er «sant». I tillegg til at de må minnes det vanskelige, må de også ta i bruk sin stemme for å argumentere for sine synspunkter (s. 265).

Med bakgrunn i min erfaring både som gruppeleder og som terapeut, har jeg hørt mange historier fra enslige mindreårige flyktninger, både fiktive og reelle. Jeg tror at historiene fra samtalegruppene gir et innblikk i ungdommenes livserfaringer på en god måte og derfor er et verdifullt bidrag. Gruppedeltakerne selv bestreber seg på å gjøre dem så troverdige som de kan. Ungdommene sier selv i evalueringen av gruppetilbudet: «Egentlig er historien sannhet! Dere må vite at vi ikke kom til deres land for å kose oss» (ibid.).

En undersøkelses overførbarhet dreier seg om man klarer å etablere beskrivelser, begreper og forklaringer som er nyttige på andre områder enn det som studeres (Johannessen, Tufte og Christoffersen 2010). Når det gjelder min studie, tenker jeg at resultatene som fremkommer først og fremst er nyttige i møte med enslige mindreårige flyktninger. Studien kan muligens inspirere fagfolk i lignende og tilgrensede arbeidsområder til å utforske denne måte å jobbe i grupper på.

4.6 Analysen

I kvalitative forskningsmetoder skal en analyse være gjennomarbeidet og veldokumentert slik at det er mulig å identifisere systematikken i analyseprosessen (Thagaard 2009).

Det kvalitative råmaterialet er analysert med utgangspunkt i Malterud (2011) sin metode som kalles systematisk tekstkondensering. Jeg har valgt en analyseform der jeg har hatt en trinnvis tilnærming til materialet, og jeg har i analysen benyttet sentrale elementer fra Malterud sin metode. Jeg vil her vise til hva denne metoden går ut på og hvordan analyseprosessen i min studie har vært trinn for trinn.

4.6.1 Systematisk tekstkondensering

Malteruds analysemetode systematisk tekstkondensering er en modifisert versjon av Giorgis fenomenologiske metode. Målet med å bruke metoden er å utvikle kunnskap på bakgrunn av informantenes erfaringer - siden erfaringer innen fenomenologien regnes som kunnskap.

Malterud vektlegger også hermeneutikken når det gjelder å fortolke tekst og utsagn.

Malterudmetoden bygger altså på både hermeneutisk og fenomenologisk filosofi. Systematisk tekstkondensering egner seg godt ved deskriptive tverrgående analyser av fenomener og kan brukes for å utvikle nye beskrivelser og begreper (Malterud 2011).

Giorgi fremhever at målet med den fenomenologiske analysen er å utvikle kunnskap om informantenes erfaringer og livsverden innenfor et bestemt felt. Malterud (2011, s. 97-98) tar utgangspunkt i trinnene for analyse som Giorgi beskriver:

- 1) Å få et helhetsinntrykk
- 2) Å identifisere meningsdannende enheter
- 3) Å abstrahere meningsinnholdet i de enkelte meningsdannende enhetene
- 4) Å sammenfatte betydningen av dette

Jeg vil videre vise fremgangsmåten ved å trinnvis beskrive analyseprosessen for min studie.

4.6.2 Analysen trinn for trinn

Trinn 1: Helhetsinntrykk og tema

Jeg bestemte meg i starten av studien for å lese gjennom alle historiene med et åpent sinn, uten å ha noen bestemt agenda bortsett fra det å ta imot alt som historiene fortalte meg. Jeg

leste gjennom hver historie i den rekkefølgen de ble laget fra 2003 frem til 2016. Poenget med dette var at jeg ville danne meg et helhetsinntrykk av materialet og være åpen for nye perspektiver og kunnskaper. Jeg noterte underveis det jeg syntes var særlig interessant med hver historie. Jeg bestrebet meg på å sette forforståelsen og teori til side. Ved dette første trinn i prosessen dannet jeg meg inntrykk av hva som kunne være aktuelle tema. Jeg noterte seks hovedtema. Disse var: Barndom, årsaker til flukt, kjennetegn ved flukten, møtet med Norge, fremtidsperspektiver og familiebånd. Når det gjelder temaet familiebånd, ble jeg overrasket over de detaljerte og sterke følelsesmessige beskrivelsene av hovedpersonens relasjoner til foreldre og til søsken. Dette temaet kunne i noen av tekstene gå igjen som en rød tråd gjennom hele fortellingen.

Trinn 2: Koder

I analysens andre trinn, koding, skal tekst en anser som relevant skilles fra tekst som virker irrelevant. Jeg ble opptatt av temaene jeg fant etter første gjennomlesing, og jeg laget meg et skjema der jeg skrev opp hovedtemaene. Jeg brukte et skjema til hver historie. Ved andre gangs gjennomlesing av alle historiene merket jeg tekst som kunne knyttes til hvert av temaene. Det ble dermed mange ulike grupper med tekst som jeg plukket ut som relevante. Teksten ble på denne måten dekontekstualisert. Det vil si at teksbitene ble tatt ut av sin opprinnelige sammenheng (Malterud 2011).

I tillegg var jeg interessert i å sammenligne en del opplysninger på tvers av historiene. Disse opplysningene noterte jeg også på hvert enkelt skjema. Dette var med utgangspunkt i detaljer som jeg i første gjennomlesing la merke til at var med i mange av historiene. Det kunne være opplysninger om hvor hovedpersonen var født (hjemme eller på sykehus), hvor gammel hovedpersonen var da personen reiste fra hjemlandet og hvor lang tid personen brukte på flukten til Norge. Dette kan anses som kvantitative data i og med at man kan tallfeste en del av opplysningene. Jeg vil ikke vie stor oppmerksomhet til disse opplysningene i analysen, men jeg synes likevel det er interessant å merke seg noen av disse sammenlignbare størrelsene, og jeg har derfor valgt å ta dem med. Jeg mener de kan bidra med kunnskap og gi perspektiver inn i den videre drøftingen.

Trinn 3: Subgrupper, kondensat og gullsitat

I analysens tredje trinn blir innholdet fra forrige trinn ytterligere bearbeidet. Jeg fant ut at jeg ønsket å reorganisere temaene fra første trinn noe. Opprinnelig var det seks temaer; barndom, årsaker til flukt, kjennetegn ved flukten, møte med Norge og fremtidsperspektiver og familiebånd. Noen av de foreløpige temaene kunne slås sammen, og jeg fant det hensiktsmessig å holde meg til tre hovedtemaer. Disse valgte jeg bevisst ut fra at de utgjør tre helt ulike faser i fortellingene – og de er geografisk sett atskilt fra hverandre. De tre temaene jeg valgte å beholde var derfor 1) oppveksten i hjemlandet, 2) opplevelser under selve flukten og 3) tilværelsen i eksil. Temaet om familiebånd kunne gå igjen i alle disse fasene, og derfor ville det være naturlig at dette temaet kunne rommes med ulike nyanser innenfor subgruppene knyttet til hver kode. Polit og Beck (2012, s. 558) viser til at i kvalitativ analyse begynner man med å organisere data og at dette bør gjøres i møte med teksten. Forskeren må lese nøye og forsøke å identifisere underliggende temaer og begreper. Utfra dette kan man utvikle et skjema med kategorier som er naturlige utfra konteksten, som f.eks å beskrive ulike faser i et kronologisk hendelsesforløp.

Historiene som ungdommene har diktet har en oppbygning og en form som livshistorier. Derfor fant jeg det naturlig å holde frem en kronologi når jeg skulle fortsette kodingen. Jeg fant flere subgrupper innenfor hver «fase» av historien, og av den enkelte subgruppe kunne jeg danne et kondensat. Dette kondensatet ble formulert i et kunstig sitat som bærer med seg innholdet fra de meningsbærende enhetene. Kondensatene skal bestå av summen av innholdet fra alle de meningsbærende enhetene. For å illustrere kondensatet kan man benytte et såkalt gullsitat – det er et sitat som er hentet direkte fra datamaterialet (Malterud 2011).

I denne fasen hadde jeg en «ryddejobb» der jeg etter beste evne forsøkte å systematisere innholdet i historiene etter koder og subgrupper. Til slutt illustrerte jeg innholdet fra kondensatene med et gullsitat fra en av tekstene. Jeg har valgt å bruke benenevnelser «tekstutdrag» istedenfor gullsitat da jeg synes det er mer treffende siden jeg ikke har brukt intervjuer, men allerede foreliggende tekster i datainnsamlingen. Jeg har benyttet tekstutdrag fra alle 12 historiene.

Trinn 4: Kategori

I siste trinn skal bitene settes sammen igjen, det vil si at teksten skal rekontekstualiseres. Jeg gikk tilbake til den enkelte tekst for å se om resultatene fra undersøkelsen stemte overens med

historiene slik de var i sin opprinnelige form. Jeg sammenfattet kategorier som jeg mente var dekkende for innholdet til de ulike kodene, og jeg hadde oppmerksomheten rettet mot at resultatene skal gi svar på oppgavens problemstilling. Underveis i prosessen har jeg også vurdert selve problemstillingen flere ganger, og den har vært under bearbeiding i møte med teksten og analyseprosessen.

I kapittel 5 har jeg presentert resultatene utfra kategorier med tilhørende subgrupper.

Tabellen nedenfor tar utgangspunkt i hvordan Malterud (2011) oppsummerer trinnene i analyseprosessen. Her er et av studiens resultater som gjengis i de fire trinnene:

Analysetrinn

1	Foreløpige temaer	Barndom, årsaker til flukt
2	Meningsbærende enheter og utvikling av koder	Foreldrene beskyttet barna så godt de kunne fra krigen..... glad og lykkelig gutt....foreldrene stolte av han...likte godt skolen...redd på grunn av krig...bestevenn drept i granatangrep....måtte gifte seg...Foreldrene bestemte at Nasim skulle reise alene..
3	Subgrupper	I. Familiens sterke bånd II. Venner og skole - en kilde til lek og læring III. Krig og tvang gjør situasjonen uutholdelig IV. Den vanskelige avskjeden med familien
4	Kategori	Barndom på godt og vondt

Tabell 4.1: Eksempel på analysetrinn

Jeg har nå redegjort for de metodiske sidene ved denne studien. I neste kapittel presenteres resultatene som jeg fant ved bruk av analysetrinnene som vist ovenfor.

5 Presentasjon av resultatene i studien

Jeg vil her presentere de tre kategoriene med tilhørende subgrupper som utgjorde funnene i analysen. Til hver subgruppe vil jeg vise til et tekstutdrag som kan fungere som en illustrasjon for hva som er sentralt meningsinnhold i kondensatene. Tekstutdragene kan i tillegg gi et bredere innblikk i selve historiene både når det gjelder form og innhold.

Kategoriene og subgruppene er som følger:

1. Barndom på godt og vondt

Subgruppe I: Familiens sterke bånd

Subgruppe II: Venner og skole – en kilde til lek og læring

Subgruppe III: Krig og tvang gjør situasjonen uutholdelig

Subgruppe IV: Den vanskelige avskjeden

2. Den lange reisen på leting etter trygghet

Subgruppe I: Å være overlatt til seg selv

Subgruppe II: Å overleve farene på veien

Subgruppe III: Å holde sammen underveis

Subgruppe IV: Å bruke sin indre styrke

3. Nye muligheter i et nytt land

Subgruppe I: Får jeg være her? – Det store spørsmålet om oppholdstillatelse.

Subgruppe II: Den nye hverdagen i et nytt land

Subgruppe III: Å sitte alene med sorgen og savnet

Subgruppe IV: Tanker om fremtiden

5.1 Barndom på godt og vondt

I 11 av de 12 historiene er det oppgitt hvor hovedpersonen ble født. Blant disse ble 9 født hjemme og 2 ble født på sykehus. Dette kan fortelle oss noe om at hovedpersonen i de fleste av historiene ble født inn i et samfunn der hjemmefødsler var vanlig. Flere andre trekk ved historiene kan fortelle oss noe om samfunnsforholdene, som f.eks at mor i de fleste tilfellene

er hjemmeværende. Jeg vil her presentere resultatene som er knyttet til det indre livet i familien og relasjonen mellom familiemedlemmene. Videre er vennenettverk og skolen som en lærings og sosialiseringarena ofte beskrevet i historiene. Alle historiene har også beskrivelser av situasjoner som gjør at hovedpersonen opplever ekstreme situasjoner, og dette leder frem til avgjørelsen om at han eller hun må legge ut på flukt. Flere historier har sterke beskrivelser av selve avskjeden.

5.1.1 Familiens sterke bånd

Alle historiene innledes med en presentasjon av familien til hovedpersonen. Her blir søsken presentert med navn og alder, og foreldrenes yrker blir ofte nevnt. Mor er som regel hjemmeværende, mens far i mange tilfeller er bonde. I noen av historiene jobber også mødrene, som f.eks. som sydame eller som lærer. Eksempel på fedrenes yrker kan være butikkinnehaver, politi eller baker. Det som går igjen i historiene er det sterke samholdet innad i familiene. Mange beskriver at det var en fin barndom, at foreldrene var snille og at de hadde et nært forhold. Også søsken spiller en viktig rolle. Det er knyttet mange følelsesmessige utsagn til familien og beskrivelsene viser en inderlighet og en sterk kjærighet til familien – som et fundament i tilværelsen. I to av historiene er beskrivelsene av foreldrene mer negativt ladet når hovedpersonen går inn i ungdomstiden. Disse to historiene har en jente som hovedperson, og det er i begge tilfellene snakk om at foreldrene vil arrangere ekteskap for jenta uten at hun ønsker det selv. Dette røkter ved tryggheten som jenta fram til nå har opplevd i familien.

Det typiske for historiene er likevel at barndommen beskrives i et gyllent lysskjær der familien har en viktig rolle. Et tekstutdrag her kan hentes fra historien om Jawid:

Jawid ble født i Afghanistan i byen Kabul i 1985. Han ble født hjemme, der faren Sadiq og moren Fatima bodde med en sønn og en datter de hadde fra før. Da Jawid ble født var faren blitt 33 år og hans mor 30 år. Storebroren Mahomed var 5 år og søsteren Fereste var 2,5 år. Jawid hadde et nært forhold til sin søster og bror, og han var svært glad i sine foreldre.

5.1.2 Venner og skole – en kilde til lek og læring

I 9 av de 12 historiene beskrives at hovedpersonen likte å leke som liten, og flere navngir en bestevenn som hovedpersonen brukte å være mye sammen med. Barna kunne lage seg egne leker eller f.eks spille fotball.

De aller fleste forteller om skolegang, men i to av historiene har ikke hovedpersonene mulighet til å gå på skolen, selv om de ønsker det. Begge disse er jenter. Den ene får ikke gå på skolen fordi familien er nomader, og for den andre var det ikke tilgang til skole fordi det var krig der de bodde. I de andre historiene utgjør skolen for det meste en positiv dimensjon ved barndommen der hovedpersonen kan møte venner, lære å lese og skrive og få utvikle seg. Men i 4 av historiene beskrives en negativ dimensjon ved skolen, nemlig at læreren slår de som ikke kan leksa eller ikke oppfører seg etter lærerens forventning.

I forbindelse med temaet lek og vennskap kan vi hente et tekstutdrag fra historien om Sabur:

Sabur var blitt fire år og hadde fått plikter å gjøre. Det var imidlertid også tid til lek og latter. Sabur fikk en bestevenn som het Safar. Han var en svært god kamerat som Sabur var sammen med hver dag. De lekte mye sammen, blant annet med klinkekuler som de spilte med i den hensikt å slå ut hverandres kuler. De spilte også fotball med en plastball, men dette var helt på eget initiativ. Organisert fotball fantes ikke i Afghanistan. Når Mujahedin og Taliban tok over makten, ble det dessuten forbudt med slike aktiviteter.

Fortellerstemmen i historien ser Saburs tidligere erfaringer i lys av ny kunnskap, f.eks. at det ikke fantes organiserte fotballtreninger.

Videre kan et tekstutdrag fra historien om Ramadan vise at skolen var betydningsfull:

Da han ble seks år, fikk han begynne på skole for gutter. Ramadan var en glad og lykkelig gutt, og han lærte raskt å lese og skrive. Nadir og Ramadan gikk i samme klasse, og begge trivdes godt på skolen. De hadde mest undervisning i dari og matematikk. Ramadan likte å lære, og etter skoletid arbeidet han mye med leksene når han ikke var opptatt med plikt oppgavene på gården. Han var den beste eleven i klassen, noe som Ramadan var veldig stolt av. Ramadans foreldre var også svært stolte av sønnen sin, og de tenkte han ville nå langt med livet sitt. På Ramadans skole var det både kvinnelige og mannlige lærere.

Det er i hovedsak positive barndomsopplevelser som beskrives innen rammen for familien, nabolag og skole. Etter hvert som hovedpersonen vokser til og blir eldre, beskrives mer av verden utenfor familien og nærmiljøet -og livet blir mer komplisert.

5.1.3 Krig og tvang gjør situasjonen uutholdelig

I alle de ni historiene der hovedpersonen kommer fra Afghanistan beskrives krig i landet og at familien er berørt av denne. I de tre andre historiene kommer to av hovedpersonene fra Somalia og en fra Etiopia. I den ene historien fra Somalia beskrives det at banditter og soldater herjer i gatene, og de skyter og dreper folk. Dermed finner jeg at det totalt beskrives krigshandlinger i ti av historiene, og der dette forklares som den bakenforliggende

hovedårsaken til at hovedpersonen må flykte. I de to andre historiene rømmer hovedpersonen fra tvangsekteskap.

I flere av historiene beskrives at familiemedlemmer eller venner blir drept. Tabellen nedenfor viser hvor mange historier der dette er beskrevet:

Hvem ble drept	Beskrevet i antall historier
Far	6
Mor	1
Bror	1
Søster	2
Besteforeldre	1
Venn	2

Tabell 5.1: Oversikt over antall drepte familiemedlemmer og venner i historiene

Dette viser at i halvparten av historiene blir hovedpersonens far drept. Totalt er det beskrevet at familiemedlemmer eller venner blir drept i åtte av historiene. Drapene kan skje på ulike måter, ofte beskrives bombeattentat eller at noen blir skutt. Men også mishandling og det å gå på en mine beskrives som dødsårsaker.

Hovedpersonen selv utsettes også for ekstreme hendelser. Beskrivelser av fengsling og tortur forekommer i noen av historiene, og i tillegg beskrives tvangsrekruttering til Taliban. I alle de tre historiene der en jente er hovedperson omtales tvangsekteskap og seksuelle overgrep.

Her vil jeg vise til tekstutdrag fra en guttegruppe og fra en jentegruppe. I historien om Safar beskrives krigshandlinger og drap av familiemedlemmer:

Da Safar var 10 år skjedde det noe fryktelig. Han og moren var på markedet og faren på arbeid. Den dagen ble Kabul angrepet og mange mennesker ble drept (...). Safar husker morens skrik og sin egen fortvilelse da de så at hjemmet var borte. Etter mange timers leting i ruinene fant de liket av besteforeldrene og lillesøsteren. Safar fikk en klump i magen som bare vokste og vokste, og som gjorde det vondt for han å puste. Midt opp i tragedien kom talibansoldater og spurte etter pappa Farid. De brydde seg overhode ikke om det som nettopp hadde skjedd, og ble aggressive da moren gråtende prøvde å si at hun ikke hadde sett han siden han gikk på jobb tidligere samme dag. Senere den samme dagen ble Farid arrestert og satt i fengsel. Etter kort tid med mye tortur, fikk de beskjed gjennom andre at faren var blitt skutt.

I historien om Addis er det ikke beskrevet krigshandlinger, men hun opplevde å befinne seg i en tvangssituasjon der foreldrene ville gifte henne bort mot hennes vilje:

Som tenåring fikk Addis det vanskeligere (...) Foreldrene hadde sett seg ut en mann som de ville at Addis skulle gifte seg med. Denne mannen var 41 år gammel og han var veldig rik. Addis kjente han ikke, og hun kunne ikke tenke seg å bli gift med han. Foreldrene hadde allerede bestemt seg, og det nyttet ikke å si imot dem. For Addis var dette en forferdelig situasjon, og hun så ingen annen utvei enn å rømme hjemmefra.

I alle jentehistoriene omtales tvangsekteskap, voldtekt og/eller prostitusjon, mens i historiene som guttene har laget er ingen av disse temaene viet oppmerksomhet.

5.1.4 Den vanskelige avskjeden

Et tema som går igjen i historiene er når tiden for oppbruddet har kommet, samt de følelsesmessige sidene ved å måtte ta avskjed med familien. I noen av historiene beskrives det at familien reiser sammen til et naboland for å søke beskyttelse der. Livet der blir likevel så vanskelig at hovedpersonen må reise videre alene. Ofte er det på grunn av at familien ikke har råd til de høye kostnadene for en slik reise at det ikke er mulig at alle kan dra.

I jentehistoriene er det to av hovedpersonene som rømmer på eget initiativ på grunn av tvangsekteskap. Begge disse blir så utnyttet innen menneskehandel, en i prostitusjon og en blir solgt som tjenestepike og blir grovt utnyttet. I den tredje av jentefortellingene flykter hele familien samlet, men de kommer så ufrivillig bort fra hverandre underveis.

I alle guttehistoriene er det familiemedlemmer som tar initiativ til at hovedpersonen må flykte, og kun i noen fåtall av historiene er hovedpersonen enig i avgjørelsen. Det beskrives i flere av historiene tårevåte avskjeder. Alderen på hovedpersonene er mellom 10 og 17 år når beslutningen om reisen tas, og i gjennomsnitt er hovedpersonene i historiene mellom 13 og 14 år på avreisetidspunktet.

I historien om Geedi illustrerer dette tekstutdraget hvordan avskjeden kunne oppleves:

Etter noen måneder i Etiopia bestemte moren at Geedi skulle reise videre. Gjennom andre hadde hun hørt om smuglere som tok mennesker med til trygge europeiske land. Siden Geedi var gutt var det han som skulle reise til Europa, det var det ingen tvil om. Allikevel var det en svært tung avgjørelse for alle tre. Da avskjedstimen nærmet seg, brøt Geedi helt sammen. Han kastet seg på gulvet mens han gråt slik at han ristet. Alle de andre gråt også. Nå ville også Ardo (lillesøster) reise. Hun syntes det var urettferdig at hun ikke kunne dra. Men det ble som moren hadde bestemt.

5.2 Den lange reisen på leting etter trygghet

I ni av historiene fortelles det om andre stoppesteder før flukten til Europa starter. I disse historiene var det i utgangspunktet ikke planlagt at hovedpersonen skulle reise til Europa, men bestemmelsen ble til etter hvert. I de afghanske historiene reiser ofte hovedpersonen til et naboland, som Pakistan eller Iran og oppholder seg der i noen måneder, og i noen av historiene opp til 2-3 år. Livet oppleves som svært vanskelig, og det beskrives i flere av historiene at på grunn av manglende rettigheter, trakassering, ydmykelser og i noen tilfeller frykt for å bli deportert til hjemlandet, velger hovedpersonen selv å reise til Europa.

I de tre afrikanske historiene reiser hovedpersonen med fly til Europa, og reisen er dermed kort i et tidsperspektiv, men lang geografisk og kulturelt sett. I de ni afghanske historiene er flukten beskrevet som en lang og strabasiøs ferd. Det er beskrivelsene av selve reisen som er viet mest plass i disse historiene. Det er en lang rekke med hindringer og farer som beskrives. I disse historiene tar flukten til Norge mellom tre og åtte måneder.

Jeg vil her beskrive funnene fra undersøkelsen der det er noen mønster som går igjen, blant annet knyttet til ensomhetsfølelsen mange føler etter oppbruddet fra familie og hjemland. I tillegg beskrives mange farlige, skumle og livstruende situasjoner som personen møter underveis. Historiene har også i fokus hvordan hovedpersonen klare å takle de vanskelige hendelsene, både gjennom samhold med andre og ved å finne styrke i seg selv.

5.2.1 Å være overlatt til seg selv

I de aller fleste historiene beskrives intense følelser knyttet til angst og ensomhet underveis på flukten. Hovedpersonen befinner seg langt hjemmefra uten familien og har lite oversikt over situasjonen. I syv av historiene brukes ordet redd og i seks av historiene beskrives det at hovedpersonen gråter. Flere forteller også at hovedpersonen føler seg liten og alene og at tankene stadig går til familien og at savnet etter dem er sterkt. I en av historiene beskrives det at hovedpersonen ikke engang klarer å tenke på familien fordi han har nok med å klare å overleve. I et par av historiene har hovedpersonen tanker om at han egentlig vil dra hjem og angrer på at han i det hele tatt dro, mens de fleste beskriver den store redselen for å bli oppdaget og bli sendt tilbake til hjemlandet.

Selv om hovedpersonen har klart å komme seg vekk fra den farlige eller den vanskelige situasjonen i hjemlandet, er ikke farene over. Mange beskriver at det er vanskelig å være alene og at hovedpersonen gjør seg mange tanker underveis, som f.eks. at livet ikke har noen verdi

og at perspektivet på tid og sted blir borte. Beskrivende uttrykk som brukes i noen av historiene er at hovedpersonen har det vondt inni seg og føler seg hjelpeløs.

Et tekstutdrag som kan beskrive denne dimensjonen er hentet fra historien om Ahmad:

Ahmad er veldig redd på reisen. Han vet ikke helt hva som kommer til å skje, og han føler seg alene. Han tenker også på familien og hvordan det går med dem. De reiser over til Tyrkia. Igjen må Ahmad og de andre ut å gå.

Tankene og følelsene knyttet til ensomhet og savn av familien er ofte innflettet i det ytre handlingsforløpet i historiene. Disse beskrivelsene kommer gjerne ved skildringer av vanskelige hinder som må overvinnnes.

5.2.2 Å overleve farene på veien

Det er i de afghanske historiene at en lang rekke farer av ulik art på veien til Norge beskrives. I alle disse historiene kommer det frem at hovedpersonen har lite mat og drikke. I en historie står det f. eks. at hovedpersonen har en flaske med vann og en pakke kjeks som han må klare seg med i 7-8 dager. Og i en annen må hovedpersonen leve av å spise bær og røtter på deler av flukten. Mange beskriver en endeløs vandring, og at de ofte må ut å gå på nettene i timesvis – i kulde og mørke, gjerne over fjell eller grensepasseringer. Menneskesmuglerne fremstår som regel som nådeløse, de truer og slår. De som ikke klarer å henge med i reisefølget eller blir skadet, blir forlatt på fjellet. Mange beskriver den vonde følelsen de får når de ser døde mennesker langs veien, og i flere av historiene dør også mennesker i reisefølget. I noen av historiene blir hovedpersonen angrepet av banditter og ranet. De må gjemme seg for politi, og de må sove ute. I flere av historiene beskrives det at hovedpersonen tror at han eller hun kommer til å dø underveis, og noe som går igjen er at hovedpersonen føler seg helt utmattet av alle strabasene.

I flere av historiene fortelles det om utfordringer med å krysse havet fra Tyrkia til Hellas. Hovedpersonen er da med i en gummibåt, og det er med livet som innsats. Et tekstutdrag fra historien om Hamid kan illustrere dette:

Planen var å reise til Izmir for å padle i en gummibåt derfra og over til Hellas. De reiste hver uke til Izmir for å se om havet var rolig. Etter en måned i Istanbul, var kysten klar. De var seks personer sammen som skulle padle i en gummibåt. De kjente hverandre ikke fra før. Da det ble mørkt, begynte de å pumpe opp båten. De måtte skjule seg i skogkanten, og Hamid kjente at han var redd for farlige dyr som slange og bjørn som kunne lure i skogen. Han var også engstelig for det som skulle skje. Gummibåten de hadde var av dårlig kvalitet. Den var billig og beregnet til

engangsbruk. Han hadde lest i avisa at noen som hadde prøvd å padle til Hellas hadde drukna underveis. Dette kunne jo skje med dem også. De la i vei og padla så fort de kunne. Lommelykter hadde de med. Men de kom ganske fort ut av kurs og bølgene ble større og større. Etter en stund møtte de en fiskebåt. Mannskapet om bord ville ikke hjelpe dem, men de ringte til politiet. Dermed kom politiet, og Hamid og de andre ble sendt tilbake til Izmir. Her ble de satt i fengsel. Det var 80 – 90 fanger eller rettere sagt flyktninger der i et kummerlig fengsel som lå under jorda. Etter 1-2 uker var det vanlig at man ble deportert tilbake til hjemlandet. Mindreårige kunne få slippe fri, og etter en uke ble Hamid satt fri. Hamid lagde et lite dikt til seg selv: «Jeg er så gal som padla i den båten. Jeg vil komme meg til Aten, men kan hende jeg drukner i havet før det».

Videre i historien om Hamid beskrives enda et forsøk med gummibåten som mislykkes, denne gang på grunn av for høye bølger, men på tredje forsøk lykkes det for guttene å komme seg over til Hellas. Det er beskrivende for flere av historiene at hovedpersonen møter mye motgang og må gjøre flere forsøk før vedkommende klarer å passere et hinder.

I åtte av historiene beskrives det at hovedpersonen må gjemme seg i en lastebil. Noen ganger er det beskrevet svært små og trange hulrom der hovedpersonen må ligge. Denne transporten fremheves som en enorm påkjenning, både med tanke på at det utgjør en stor fare for å kunne dø på grunn av surstoffmangel eller å bli sammenklemt. Dessuten er redselen for å bli oppdaget stor, og det gjør vondt å sitte sammenkrøket i timesvis .

Et tekstutdrag fra historien om Dawod handler om nettopp dette:

Smugleren hadde sjekket ut trailere om natten og funnet ut hvilken Dawod skulle gjemme seg i. Han gjemte seg i varerommet i en trailer, de var tre stykker som gjemte seg i den samme bilen. Sjøføren visste ikke at de var der. De satt i traileren i 36 timer. Det var dårlig luft, varmt og han følte at han nesten ble kvalt der inne. Mens han satt der, kom han til å tenke på en historie han hadde hørt om en gruppe som hadde reist seks måneder tidligere, der døde en person fordi traileren ikke stoppet i Italia, men dro rett til Frankrike. Da Dawod og de andre kom til Italia, banket de derfor veldig hardt i veggene til førerhuset, sjøføren stoppet og slapp dem ut. Han virket ikke særlig overrasket da han så dem.

Hovedpersonene i historiene virker til å være klar over risikoen det innebærer å være på flukt, men er likevel innstilt på å ta disse sjansene. Det fremstår som at det ikke finnes andre handlingsalternativer. Mange føler seg prisgitt menneskesmuglerne og at de ikke har mulighet til å innvirke på situasjonen. I noen av historiene må hovedpersonen utføre illegale jobber for å skaffe penger til videre reise. I en av historiene beskrives at hovedpersonen må jobbe for menneskesmuglerne i flere måneder og selv smugle andre mennesker over grensepasseringer.

Hovedpersonen ønsker ikke dette selv, men ser ingen annen mulighet enn å gjøre det han blir bedt om – for å tjene penger til selv å få muligheten til å komme seg videre.

5.2.3 Å holde sammen underveis

I flere av historiene beskrives samholdet med andre som er i samme situasjon som betydningsfullt. Det å være atskilt fra familien beskrives i de fleste tilfellene som en stor smerte. I en slik situasjon blir det nestbeste å søke støtte i likesinnede som også er uten familie. I alle de afghanske historiene reiser hovedpersonen i forskjellige reisefølger med andre, men for det meste er det ukjente mennesker. I flere av historiene beskrives vennskapsbånd som utvikles underveis, og der hovedpersonen finner noen å snakke med, stole på og planlegge sammen med. Likevel virker det ikke som at dette nødvendigvis danner grunnlag for varige vennskap, men at de har mer funksjon som en hjelp til å komme seg videre når man «er i samme båt».

Jawid får seg flere venner underveis, og her er et tekstutdrag fra historien hans:

Etter noen dager i den italienske byen traff Jawid en annen afghansk ungdom i samme situasjon som han selv. Sammen planla de å dra til England via Frankrike. De treffer noen smuglere som krevde 2000 dollar for å bringe dem til Norge. Dette har de imidlertid ikke penger til. Sammen med kameraten forsøkte Jawid derfor å kjøpe billetter. Dette ble ikke enkelt. De greide ikke å gjøre seg forstått. Både Jawid og kameraten var inne på tanken å gi opp, men tanken på alternativet – Afghanistan i krig fristet enda mindre. Etter mange forsøk lyktes de endelig. En iraner som hørte dem sitte å gråte etter nok et mislykket forsøk, kom til og spurte om han kunne hjelpe dem. På den måten kom de seg til Paris. På reisen til Paris ble Jawid kjent med en annen afghansk gutt. De tar seg videre fra Paris til en transittcamp på grensen mellom Frankrike og England (Calais).

I flere av historiene fortelles det om enkelte hjelpere underveis, slik som iraneren i dette eksempelet. Hovedpersonene har ofte en sterk ensomhetsfølelse, men klarer likevel å finne medhjelpere og erfare at noen mennesker vil hjelpe til.

I den afghanske historien der en jente er hovedperson kommer hun og søsteren bort fra resten av familien underveis på flukten. Denne atskillelsen oppleves som dramatisk. Båndene mellom søstrene er sterke og de holder sammen i tykt og tynt. Det beskrives likevel en redsel hos hovedpersonen og et indre tankeliv som hun ikke tør å åpne opp for til søsteren. Det finnes flere eksempler i historiene på at hovedpersonene finner støtte og styrke gjennom andre mennesker, men at personene likevel føler at de står veldig alene.

5.2.4 Å bruke sin indre styrke

Hovedpersonene i historiene klarer til tross for store hindringer, farlige situasjoner og motgang, å overvinne disse. Selv om beskrivelsene av følelser som håpløshet, sorg, savn og ensomhet er fremtredende under flukten, så er også beskrivelsene av styrke, pågangsmot, tro og håp til stede i mange av historiene. Hovedpersonen får i noen tilfeller hjelp fra andre, men i all hovedsak er personens egne egenskaper og ressurser avgjørende for at det skal lykkes å fullføre reisen til Norge. Ofte har hovedpersonen en gudstro, og personen ber til høyere makter under vanskelige situasjoner. Tankene som går til familien og tankene som går til håpet om et bedre liv i fremtiden er også med på å beholde drivkraften og motet oppe.

Her kan et tekstutdrag fra historien om Safar illustrere noe av dette:

Det var nå gått over en måned siden han hadde skiltes fra sin mor. Safar ba for moren hver dag. Han lurte på hva hun tenkte, hun trodde sikkert han var død. Smugleren hadde jo lovet henne å gi tilbakemelding etter en uke, og nå var det gått over en måned (...). Etter 18 timer i det lille «fangehullet» var de fremme med neste mål – Athen i Hellas. Safar følte en usigelig glede, endelig var han kommet til Europa. Samtidig var det vanskelig å ikke vite hvordan det gikk med hans mor. Dessuten savnet han henne og skulle ønske de var sammen igjen.

Her vises det tydelig hvor sterk relasjonen og tilknytningen til moren er. Til tross for atskillelsen, er moren med han i tankene. Han uttrykker en ambivalens når det gjelder følelsene som handler om atskillelsen fra mor. Samtidig som han savner henne, er han også glad for å følge planen de hadde lagt sammen, nemlig at han skulle komme seg i trygghet i Europa. Aktiv bruk av bønn formidles også i flere av historiene. Gudstroen synes å være et fundament i livet til flere av hovedpersonene, og bønner ses som en naturlig del av det indre tankelivet.

Mange av historiene beskriver tanke- og følelseslivet til hovedpersonen på en slik måte at leseren får et godt innblikk i de motstridende følelsene personen bærer på. Den indre drivkraften og motivasjonen for å skulle klare reisen vinner likevel over motløsheten. Flere ganger beskrives også noen av hendelsene som ren flaks – og at personen like gjerne kunne omkommet som overlevd.

5.3 Nye muligheter i et nytt land

Den tredje kategorien gjelder hovedpersonens opplevelser på godt og vondt i Norge. Både i hjemlandet og på flukten har historiene båret vitnesbyrd om hendelser som kan karakteriseres som svært skremmende og hendelser som er styrkende og gir håp. Også i Norge viser det seg at erfaringene som hovedpersonene i historiene gjør seg er delte, der noe oppleves veldig godt, mens andre erfaringer oppleves som vonde og vanskelige.

5.3.1 Får jeg være her? – Det store spørsmålet om oppholdstillatelse.

I flere av historiene beskrives hovedpersonens bekymring i ventetiden før spørsmålet om oppholdstillatelse er avklart. Prosedyrene for politiintervju og asylintervju beskrives i flere av historiene. I to av historiene blir ikke hovedpersonen trodd på den alderen som han eller hun har oppgitt, og de får oppjustert alderen etter en aldersvurdering ved bruk av hånd- og tannrøntgen. Beskrivelsene i historiene knyttet til dette uttrykker sterk fortvilelse og følelse av avmakt over å ikke bli trodd. Å gå og vente på svaret på asyløknaden beskrives som særlig vanskelig når det går lang tid. Det går utover søvn og konsentrasjon. I tre av historiene får hovedpersonen avslag på asylsaken. Reaksjonene på dette beskrives i sterke ordelag, som f.eks at hovedpersonen føler at verden raser sammen eller føler det som at noe går i stykker inni seg. I en av disse historiene avsluttes fortellingen på tragisk vis etter at personen har blitt sendt tilbake til hjemlandet. Personen vil på ny prøve å legge ut på en flukt, men denne gangen overlever han ikke flukten. Historien ender med at han og de andre i reisefølget blir ranet og drept av en bande – og de blir så spist av åtselsfugler og ville dyr.

De fleste av historiene ender imidlertid med at hovedpersonen får innvilget oppholdstillatelse i Norge, og personen uttrykker stor lettelse og glede over dette. Det er nå livet kan begynne på nytt og personen tør å se fremover.

I historien om Faiso vises flere av sidene med spørsmålet rundt oppholdstillatelsen. Hun får i første omgang avslag på asyløknaden. Etter lang ventetid på behandlingen av klagesaken, får hun likevel innvilget oppholdstillatelse.

Her er et tekstutdrag fra denne historien:

Den første tiden likte hun seg ikke så veldig godt. Hun kjente jo ingen andre. Det var også vanskelig å måtte vente så lenge på svar på asyløknaden. Etter et år og 5 måneder kom det svar fra UDI, og det var negativt. Faiso ble så fortvilt over dette, og hun følte at hun ikke hadde noen fremtid. Hun hadde vært ganske sterk så langt, men nå følte hun at hun ble svakere for hver dag som gikk. Hun kunne ikke snakke med de andre vennene om dette, for hun var den eneste av ungdommene som hadde negativt

vedtak (...). Etter et års ventetid kom det et nytt svar, og denne gangen var det heldigvis positivt. Nå følte Faiso at hun endelig kunne begynne å tenke på fremtida. Alt hun ønsket seg var å leve et normalt liv.

5.3.2 Den nye hverdagen i et nytt land

Møtet med Norge beskrives i ulike ordelag i de forskjellige historiene. For noen oppleves det som veldig skummelt, og det er en helt ny og ukjent verden hovedpersonen må forholde seg til. I noen av historiene beskrives hovedpersonens møte med det kalde Norge, og det fremheves da at det både er snakk om klimaet med kulde og snø, og i tillegg beskrives i et par av historiene at nordmenn virker kalde og uvennlige. I en av historiene virker hovedpersonen til å være sterkt traumatisert. Vedkommende er redd for alt, klarer ikke å spise, bare gråter og blir innlagt på sykehus flere ganger.

Men i de fleste av historiene uttrykkes en lettelse over at hovedpersonen har kommet seg i trygghet, og gleden er ekstra stor når personen har fått positivt svar på asylsøknaden. Det fremheves da at skolen er viktig og personen begynner å se fremover. Ofte blir voksenpersoner som arbeider i sammenhenger der personen befinner seg omtalt med positive fortegn. For eksempel er det ansatte på mottaket som omtales som vennlige, også lærere og verger og politi betegnes som snille. Andre positive erfaringer fra den nye hverdagen i Norge som fremheves, er at personen blir behandlet godt, får god mat, får seg venner, kan slappe av, er med på aktiviteter, lærer mye nytt og kan begynne å tenke på fremtida.

I alle historiene der hovedpersonen får innvilget oppholdstillatelse, tilpasser personen seg situasjonen selv om den første tiden opplevdes vanskelig.

Historien om Nasim kan gi et innblikk i hva som oppleves som betydningsfullt for den nye hverdagen i et nytt land:

Nasims verge var en grei dame som av og til inviterte han hjem til familien sin. Hun hadde to gutter som var omtrent på hans egen alder. Disse fikk han god kontakt med, og det gjorde det lettere for han å være alene, langt, langt hjemmefra. Fisketurene og aktivitetene han var med på gjorde også godt (...). På mottaket var det mange snille mennesker som Nasim hadde god kontakt med.

Samværet med andre mennesker fremheves som viktig for trivsel og velvære. Likevel går det igjen i de fleste historiene at hovedpersonen fortsatt føler seg ensom på grunn av atskillelsen fra familien.

5.3.3 Å sitte alene med sorgen og savnet

Etter alle de vanskelige opplevelsene som hovedpersonene som regel har erfart over år, både i hjemlandet, eventuelt i naboland og på flukten, kommer det ofte frem at personen også er preget av dette i Norge. Flere av historiene viser til at personen har vansker med å konsentrere seg om skolearbeidet, har søvnvansker og mareritt. Det beskrives at hovedpersonen føler seg sliten, føler seg ensom og redd. I noen av historiene står det eksplisitt at hovedpersonen plages av vonde minner. Det ser i liten grad ut til at hovedpersonen deler tankene og følelsene med andre. Mange har venner de er sammen med og aktiviteter de deltar på, men de sitter alene med tankene sine. Ofte går tankene til familien. Og i en av historiene beskrives det at hovedpersonen tenker på mor og gråter seg i søvn hver kveld. I et par av historiene beskrives det at hovedpersonen får kontakt med familien pr. telefon, og da er det glede som kommer.

I historien om Geedi beskrives smerten som han føler over å være atskilt fra familien og hvordan minnene fra fortiden plager han:

Det gikk ikke en dag uten at han tenkte på familien i Etiopia. Eller for alt han visste, kunne de være tilbake i Somalia. Uvissheten gjorde Geedi redd og engstelig. Geedi savnet dem svært mye, og han gråt innvendig. Mange, mange netter lå han våken og tenkte og grublet. Dette gjorde at han sov utover neste dag. En gang fikk han høre at han var lat som ikke stod opp når det var forventet. De skulle bare vite, tenkte Geedi. Når han endelig sovnet, hendte det ofte at de vonde opplevelsene fra hjemlandet kom til han i drømmene. I marerittene var bandittene sentrale, og han så for seg hvordan de plagde moren og søsteren. Geedi ønsket at han kunne få dem hit, slik at de kunne være sammen.

Geedi får ønsket sitt oppfylt, og dette er den eneste av historiene der en familiegjenforening lykkes. I flere av de andre historiene beskrives håpet og drømmen om å få møte familien igjen.

5.3.4 Tanker om fremtiden

I 7 av de 12 historiene er det beskrevet tanker som handler om fremtiden til hovedpersonen. Det som går igjen her er ønsket om å få ta høyere utdanning, og i de fleste tilfellene er det et ønske om å få jobb innen helsevesenet. Tre av hovedpersonene har en drøm om å bli lege og en ønsker å bli tannlege. Bakgrunn for valg av yrke er både å kunne hjelpe andre generelt og å kunne hjelpe familien. Også i en av jentehistoriene der hovedpersonen rømte fra tvangsekteskap, går fremtidstankene til familien og ønsket om å hjelpe dem:

Hennes ønsker var at hun en gang kunne få hjelpe familien sin. Hun kjente seg ikke lenger sint på dem. Nå kjente hun at hun savnet dem og hun tenkte stadig på familien sin.

I historien om Zehra formidles også ønsket om å gjenforenes med familien og skape en bedre fremtid både for seg selv og for dem:

Zehras ønske var en gang å bli lege. Men hennes høyeste ønske var at familien en gang i fremtiden kunne samles og bo sammen i et fredelig liv. Hun tenkte også på de kvinnene som fortsatt bor i Afghanistan. Zehra hadde sett at kvinnene i Norge har frihet. Tenk hvis det også kunne skje i Afghanistan!

Flere av hovedpersonene evner å se utover seg selv, til tross for at de har opplevd mange vanskeligheter i livene sine. Tankene om fremtiden er fylt med håp og drømmer om et bedre liv enn det de så langt har erfart. Familien utgjør en stor del av hovedpersonens liv – også etter atskillelsen. Tankene og følelsene rundt familien går igjen som en rød tråd i historiene.

6 Drøfting

Formålet med denne studien er å få mer kunnskap om enslige mindreårige flyktningers livserfaringer og få innblikk i deres egne perspektiver rundt forhold som angår dem. Gjennom analysen av de 12 historiene trer fortellinger om både gode og støttende relasjoner og erfaringer fra barnas oppvekst frem, men også svært belastende hendelser i forkant av flukten og på veien videre etter flukten. Jeg vil i dette kapittelet drøfte hvordan vi kan forstå livserfaringene som fremkommer i fortellingene i lys av et traume- og resiliensperspektiv. Jeg vil rette søkelyset på hvordan disse teoretiske perspektivene kan gi en utdypet forståelse og innsikt i hvordan barna har det og hvordan fagpersoner kan støtte deres videre utvikling. Traumeteori innebærer at visse belastende hendelser i et menneskes liv kan gi økt sannsynlighet for utvikling av psykiske lidelser, mens resiliensbegrepet omfatter faktorer som bidrar til å klare seg gjennom påkjenninger og holde seg frisk (Broberg, Almqvist og Tjus 2006).

I drøftingen vil jeg ta utgangspunkt i de tre kategoriene som omhandler ulike livserfaringsområder i en flyktnings liv slik de trer frem i historiene: 1) oppveksten i hjemlandet, 2) flukten og 3) livet i eksil. Disse tre kategoriene har kjennetegn som gjør dem svært forskjellig fra hverandre, og det vil følgelig være forskjellige erfaringer og utfordringer knyttet til dem. Likevel henger de nøye sammen, og de har en logisk oppbygning der den ene fasen fører til den andre. De utgjør rammen for hvordan en livshistorie til en flykting utspiller seg.

6.1 Barndom på godt og vondt

I alle historiene blir barndommen fremstilt med et positivt fortegn. Det er de nære og kjære minnene som trekkes frem innledningsvis i fortellingene. Etter hvert blir bildet mer nyansert, det bygger seg opp en større forståelse for omverdenen og konflikter som familien blir en del av, og familiens trygge posisjon blir da utfordret. Jeg vil her drøfte hvordan man kan forstå de påkjenningene og vonde opplevelsene som blir beskrevet i historiene i lys av traumeteori. Videre vil jeg vise til de positive faktorene som beskrives fra oppveksten i hjemlandet og drøfte hvilke implikasjoner det kan ha som beskyttende faktorer i lys av resiliensteori. Beskyttelsesfaktorer er positive bidrag i et menneskes liv som gjør at den psykososiale fungeringen ikke forringes i vesentlig grad til tross for at man utsettes for høy risiko (Borge 2003).

6.1.1 Når flukt blir løsningen – en fortelling om traumer

Van der Veer (1994) fremhever at flyktninger har det til felles at de har lidd under maktmisbruk fra myndigheter i totalitære regimer som systematisk krenker menneskerettighetene. Han nevner politisk undertrykkelse, fengsling, tortur, terror og separasjon som eksempler på opplevelser som flyktninger kan ha i hjemlandet. I historiene i denne studien fortelles det om en lang rekke opplevelser som er erfart av en fiktiv flyktning. Hovedpersonen forteller om minnene fra barndommen, og når det gjelder både de gode og de vonde minnene beskrives disse ofte i et følelsesladet språk.

Noe som går igjen i historiene er tap av familiemedlemmer og venner. I halvparten av historiene blir hovedpersonens far drept. Det er mange groteske beskrivelser av vold og drap, og erfaringene bryter med vår forestilling om en god og trygg barndom som barn bør ha.

Ved å bruke WHO's inndeling av ulike former for vold, kan man knytte barnas fortellinger om vold fra historiene til de fire ulike kategoriene: fysisk vold, seksuell vold, psykologisk vold og omsorgssvikt. Traumeerfaringer kan også innebære å bli utsatt for naturkatastrofer og ulykker, men det blir ikke fortalt om dette i historiene. Når man blir utsatt for naturkatastrofer eller ulykker er det ikke fordi mennesker vil påføre noen skade, men mer et utslag av uheldige omstendigheter og tilfeldigheter. Med vold og overgrep er det annerledes. Dette er styrt av mennesker som har en intensjon om å såre, skade eller skremme andre (Aakvaag, Thoresen og Øverlien 2016).

Fysisk vold:

De fleste historiene beskriver erfaringer med fysisk vold i barndommen. Det er som regel på grunn av krig og konflikt, men også i noen av historiene fortelles det om lærere på skolen som slår elevene. Det beskrives ikke fysisk vold i hjemmet i historiene. En grunn til dette kan muligens være at man vil beholde bildet av hjemmet som en trygg arena, eller at det kan være et vanskelig tema å bringe opp i en gruppe. I en av historiene står det imidlertid at foreldrene syntes det var ok at hovedpersonen ble slått av lærer. Dermed kunne ikke personen få støtte hjemme i forhold til dette, selv om han var redd for læreren.

Seksuell vold:

I alle de tre jentehistoriene gis det forholdsvis mye plass til beskrivelser som knyttes til tvangsekteskap, voldtekter og prostitusjon. I den ene historien må hovedpersonen prostituere seg for å overleve et liv på gata i hjemlandet. Livet som prostituert beskrives som svært vanskelig og at hovedpersonen misliker sterkt det hun holder på med. Hun får tanker om at det kan være bedre å dø og hun skjærer seg opp på armene. Hun blir etter en stund solgt videre til en mann i Norge som organiserer prostitusjon. Hovedpersonen øyner da et håp om å klare å komme seg vekk fra situasjonen hun er i. I historien følger vi jentas vurderinger om hun skal våge å rømme fra denne mannen eller ikke. Etter råd fra andre prostituerte tar hun mot til seg og rømmer, hun kontakter politiet og søker om asyl. Det er tydelig i historien hvor redd jenta er for å bli funnet av denne mannen igjen, og hun tør ikke med det første å fortelle hele historien sin til noen andre. Stang (2012) viser til at barn utsatt for menneskehandel har et særlig stort behov for omsorg, beskyttelse og hjelp. Personer som har blitt utsatt for vold og overgrep kan ha økt risiko for selvskadning og selvmordsforsøk (Myhre 2012).

I de ni guttehistoriene er slike beskrivelser helt fraværende. Det kan være nærliggende å tenke at jenter er mer utsatt for seksuell vold enn gutter, og at historiene reflekterer denne forskjellen. Dette stemmer med norsk og internasjonal forskning som viser til at jenter er mye mer utsatt for alle former for seksuelle overgrep enn gutter (Thoresen og Hjemdal 2014; WHO 2002). Man kan da spørre seg om gutter ikke utsettes for seksuell vold i det hele tatt? I følge Van der Veer (1994) stemmer ikke dette. Han poengterer at seksuelle overgrep mot menn kan være en del av strategien i krigføringen i enkelte land. Han viser til at torturofre kan bli utsatt for seksuell vold som f.eks. elektrisitet mot kjønnsorganene eller voldtekt i den hensikt å ramme en person på områder som i de fleste kulturer er omgitt av skam og til dels

irrasjonelle oppfatninger. Han gir også eksempler der mindreårige gutter har erfart å bli utsatt for en slik type seksuell vold. At seksuell vold mot menn og gutter er spesielt skambelagt støttes også i den norske rapporten Mistanke og magefølelse (Prosjektet 2017). I rapporten fremkommer det at det er lite bevissthet rundt at gutter kan ha erfaringer med salg av sex både for overlevelse og som et offer for menneskehandel til prostitusjon. Et eksempel er Bacha Bazi tradisjonen som finnes i Afghanistan som innebærer å utnytte unge gutter som såkalte dansegutter for eldre menn. I følge Prosjektets rapport mener den afghanske uavhengige menneskerettsorganisasjonen, AIHRC, at seksuelle overgrep, utnyttning, prostitusjon og salg av gutter i forbindelse med Bacha Bazi forekommer over hele Afghanistan. Bacha Bazi anses av AIHRC som menneskehandel.

Utifra eksisterende kunnskap er det god grunn til å tro at flere av de unge flyktningguttene som kommer til Norge har ulike erfaringer der de har blitt utsatt for seksuell vold. Jeg finner det sannsynlig at temaet er skambelagt og vanskelig å snakke om i en gruppe og at dette er hovedårsaken til at dette temaet ikke kommer frem i guttehistoriene. Andre former for grov vold og tvang blir beskrevet, men ikke seksuell vold i noen forstand. Her kan det muligens ligge et potensial for norske sosialarbeidere og terapeuter å jobbe mer målrettet for å være med å åpne opp for å gi et ordforråd og et språk slik at man kan snakke om disse vanskelige erfaringene og få hjelp til bearbeiding. Van der Veer (1994) viser til at det er viktig at terapeuten tar en ledende rolle for å gjøre en samtale om seksuell vold mulig - der man kombinerer distanse med empati, vennlighet og profesjonalitet.

Psykologisk vold:

I mange av historiene tegnes et trusselbilde som er såpass alvorlig at familien bestemmer seg for at hovedpersonen i fortellingen må flykte. Den psykologiske volden befinner seg på et samfunnsnivå utløst av krigshandlinger, forfølgelse og ydmykkelser. I flere av historiene beskrives det at hovedpersonen har sett døde kroppar og vært vitne til grusom behandling av andre mennesker. Varvin (2015) viser til at tiden før flukten kan være fylt med angst i en familie, slik at man har mindre rom for hverandre. Et barn kan oppleve mødre som er engstelige eller deprimerte eller en far som er blitt mishandlet og skadet. Disse erfaringene setter dype spor og kan skade evnen til tillit. Felles for alle historiene i denne studien er at frykten for hovedpersonens liv og helse blir så stor at flukt anses som den beste utvei – eller som det minste onde av mulige alternativer.

Omsorgssvikt:

I flere av historiene kommer det frem at hovedpersonen ikke ønsker å legge ut på en flukt på grunn av fortvilelsen personen føler over å måtte reise fra familien. I noen av historiene blir imidlertid hovedpersonen enig i avgjørelsen som tas. I de to jentehistoriene der hovedpersonen rømmer fra tvangsekteskap, vil vi med våre norske øyne være klare på at disse foreldrene utsetter barna sine for en grov omsorgssvikt. Vi kan stille oss spørsmålene; hva er godt foreldreskap og hva er barnets beste?

Hovedpersonene i fortellingene har altså enten opplevd en ufrivillig atskillelse eller en frivillig atskillelse fra familien. De som på eget initiativ rømte på bakgrunn av valg om ekteskap som foreldrene hadde gjort mot deres vilje, valgte å gå sin egen vei for å skape seg selv en bedre fremtid. I begge disse historiene prøver jentene å livnære seg på ulike måter i nærområdene, men de blir utsatt for menneskehandel og kommer etter hvert på ulike vis til Norge. De erfarer at myndighetene i hjemlandet ikke gjør noe for å gi dem beskyttelse.

Våre forestillinger om godt foreldreskap blir utfordret i møte med fortellingene om foreldre som planlegger at barnet deres skal reise alene fra dem til et annet land langt borte. For å forstå dette fenomenet på en annen måte benytter Engebrigtsen (2002, s. 53) uttrykket «betrodde barn» om de enslige mindreårige flyktingene. Hun argumenterer for at det er bedre å se på dem som betrodde barn enn å bruke begreper som forlatte eller enslige barn. Hun mener betegnelsen *betrodd* hjelper oss til å forstå veksten av barnemigrasjon som et resultat av betingelser både i opprinnelseslandene og i migrasjonslandene. Hun viser til at den globale urettferdigheten får noen foreldre til å sende sine barn til den andre siden av kloden for å bedre deres og sin egen økonomiske og sosiale posisjon. I stedet for å si at foreldrene er fraværende, maktesløse eller dårlige, viser hun til at de heller kan oppfattes som strategiske og at de handler til barnets beste. De betror barna sine til oss i den overbevisning eller det håp om at vi kan gi dem bedre muligheter til en god oppvekst enn de selv kan.

I de ti historiene der hovedpersonen ikke har valgt selv å reise fra familien fremkommer ingen bitterhet mot foreldrene eller andre familiemedlemmer over avgjørelsen som er tatt. Sorgen over atskillelsen er likevel stor, men personen bebreider ikke familien - det er situasjonen i seg selv som har vært vanskelig og som «har skylden» for det som har skjedd. I en av historiene har også atskillelsen skjedd ufrivillig for begge parter – da de under flukten kom bort fra hverandre på grunn av at menneskesmuglerne fordelte familien i ulike kjøretøy.

Myhre (2012) definerer at det foreligger omsorgssvikt når omsorgsgiverne ikke dekker barnets basale fysiske og psykiske behov slik at barnet utsettes for skade eller fare. For foreldre som lever i krigssoner og i konflikt byr det på store utfordringer å skulle dekke alle barnas behov. Behovet for sikkerhet er grunnleggende, og i historiene er dette perspektivet vektlagt som årsak til at mange foreldre velger at barna må reise fra dem. Veien frem til avgjørelsen er ikke lett, men det fremstilles som at det ikke finnes noen annen utvei – og at avgjørelsen er det beste alternativet i en ellers håpløs situasjon. Det fremstilles som at formålet er å beskytte barna – ikke å svikte dem.

6.1.2 De sterke båndene som gir beskyttelse – en fortelling om resiliens

Når et barn eller en ungdom blir rykket opp med roten og sendes ut på en livsreise, så kan man spørre seg hva som skal til for at personen skal klare dette. I historiene vektlegges de gode og sterke båndene i familien som bygges opp i barndommen. Varvin (2015) viser til at personligheten utvikles i samspill med omgivelsene. En god interaksjon med omsorgspersoner kan danne grunnlaget for en trygghet som er basis for vår senere følelse av at «livet går videre», selv om vi møter motgang. Gjennom den gode, trygge tilknytning med omsorgspersoner i barneårene kan man bygge opp en motstandsdyktighet og utvikle resiliens slik at man blir mer robust i møte med belastende livshendelser. Waaktaar og Christie (2000) skriver at resiliensforskningen viser at det er visse forskjeller på foreldre-barn-samspillet hos resiliente og ikke-resiliente barn. De viser til at hos de barna som klarer seg bra, er det en bedre kvalitet i det tidlige samspillet med foreldrene i forhold til hos de barna der problemene tar overhånd.

Selv om historiene presenterer i all hovedsak gode og lykkelige barndommer innenfor rammen av familien og vennenettverk, vil det være mulig å tenke at dette er et glansbilde som fremstilles i et retrospektivt lys. Minnene om familien vil sannsynligvis opphøyes og hegnes om fordi ungdommene som har skrevet historiene i dag er atskilt fra sine familier. Samtidig vitner det om at tilliten og kjærligheten til familien fortsatt er sterkt til stede. Disse gode, men også såre følelsene som kommer til uttrykk kan forstås som en positiv drivkraft i ungdommenes liv slik de kommer til syne gjennom hovedpersonene i historiene. Det gode fundamentet som ungdommene fikk i sin barndom, kan også være med å gi håp om en god fremtid.

Kort oppsummert vil jeg si at barndomserfaringene kan være med på å prege personen gjennom hele livet. Å bli utsatt for massive traumeerfaringer, som krig og tvangssituasjoner utløser, vil være en stor påkjenning for de fleste. Når verken foreldre eller myndighetene i landet er i stand til å beskytte barna fra å oppleve dette, vil behovet for en annen løsning presse seg frem. I disse historiene er det flukt og håpet om en bedre fremtid i et trygt land som fremstår som det beste alternativet. De gode barndomsopplevelsene og sterk tilknytning til familien fungerer som en beskyttelse og kan styrke personen til å klare seg på egenhånd.

6.2 Den lange reisen på leting etter trygghet

I historiene er det to ulike typer av reiser til Norge som beskrives. I de tre historiene der en afrikansk ungdom er hovedperson arrangeres reisen med fly, og denne reisen går relativt smertefritt for seg. Den tar ikke mer enn et par dager, men likevel er tankene til hovedpersonen fylt av angst over alt det ukjente som ligger foran.

I de ni historiene som har en afghansk ungdom som hovedperson strekker flukten seg over flere måneder, og noen ganger over år når opphold i naboland inkluderes. Reisen innebærer å søke etter et sted hvor hovedpersonen kan finne trygghet og få fortsette livet. I disse ni historiene vet som regel ikke hovedpersonen at han eller hun skal til Norge når flukten starter. Bestemmelsen om destinasjonsland blir til etter hvert, enten fordi menneskesmuglere bestemmer det – eller fordi hovedpersonen treffer andre ungdommer i Europa som anbefaler vedkommende å dra til Norge. For foreldrene har målet vært å få barnet i sikkerhet og med ønske om å skape en bedre fremtid for barnet enn å leve i et krigsherjet land.

Jeg vil videre drøfte hva den lange reisen fra Afghanistan til Norge innebærer i lys av et traumeperspektiv. Videre vil jeg drøfte hvilke overlevelsesmekanismer som gjør seg gjeldende i lys av et resiliensperspektiv.

6.2.1 «En ulykke kommer sjelden alene...» - en fortelling om traumer

Det norske ordtaket «En ulykke kommer sjelden alene» er betegnende for beskrivelsene av alle hendelsene som skjer underveis på reisen fra Afghanistan til Norge i historiene. I alle disse historiene beskrives livsfarlige situasjoner, og det er ikke snakk om en eller to enkelthendelser, men en serie av vanskeligheter og ekstremisituasjoner som hovedpersonene i historiene må forholde seg til. Man kan stille spørsmål om hva slags typer av traumeerfaringer dette er. Hovedpersonene befinner seg som regel i en situasjon der valget står mellom å

adlyde menneskesmuglerne eller å bli helt overlatt til seg selv, f.eks. på fjellet i en skog osv. I flere av historiene beskrives det at hovedpersonen må adlyde menneskesmugleren for i det hele tatt å overleve, unngå å bli slått og for å klare å komme seg videre. Tvangsaspektet i situasjonen er dermed utpreget. I tillegg blir hovedpersonen stilt overfor valg som innebærer høy grad av risiko, som f.eks. om man skal tørre å ro i gummibåt fra Tyrkia til Hellas eller ikke. Hovedpersonene i historiene må ta mange slike avgjørelser.

Dyregrov (2005) viser til at for barn og ungdommer som flykter fra krig kan flukten i seg selv innebære stor fare og nye belastninger inntil de er i sikkerhet. Han viser til at desto lengre barna er på flukt, jo mer problemer kan de få i ettertid. Broberg, Almqvist og Tjus (2006) skiller mellom enkeltstående og gjentatte skremmende hendelser. Det er større sjanse for å utvikle posttraumatiske stressreaksjoner dersom det er snakk om multiple potensielt traumatiserende hendelser sammenlignet med en enkeltstående hendelse. De viser til at dersom man skal snakke om psykisk traumatisering må det ha skjedd noe som medførte at barnet har blitt utsatt for en overveldende redsel. I akutte situasjoner viser både barn og voksne intens frykt, redsel og hjelpeløshet, og man kan bli så skrekkslagen at man ikke klarer å bruke sin kognitive evne. I slike situasjoner kan man bare føle og reagere uten å tenke (ibid.). En slik tilstand beskrives også i enkelte av historiene. Hovedpersonen er så utmattet og redd under flukten at han ikke engang klarer å tenke på familien sin, og det beskrives at det eneste som gjelder er å overleve.

Erfaringene som beskrives i historiene omfatter bl.a. sult, tørst, kulde, hete, timeslange vandringar nattetid, padling på åpen utrygg sjø, farlige gjemmesteder på kjøretøy, illegalt tvangsarbeid og ydmykelses for å nevne noen av de som hyppigst ble rapportert. For alle er dessuten smerten over å være atskilt fra familien til stede hele tiden. Følelsesuttrykk som gjengis handler mye om redsel, tristhet og følelsen av ensomhet. De fleste forteller også om at hovedpersonen gråter underveis på reisen. I en av historiene beskrives det at hovedpersonen føler at han befinner seg i helvete på jord og at livet ikke har noen verdi. Følelsen av hjelpeløshet går også igjen.

Bræin og Christie (2012) viser til at god foreldrestøtte modererer og reduserer risikoen for utvikling av psykiske vansker etter traumatiske opplevelser. De enslige mindreårige flyktingene er uten foreldrene sine når de møter alle disse farene og de skremmende opplevelsene. Dette gjør dem ekstra sårbare og utsatte.

Ungdommene i de afghanske samtalegruppene beskriver den lange reisen til Norge som svært farlig. Hovedpersonene står nokså ubeskyttet og må gjøre det beste ut av situasjonene de havner oppi.

Ifølge Barnekonvensjonen har barn rett til beskyttelse, rett til skole og rett til å få dekt sine basale behov. Når barn befinner seg på drift i en flukt som tar måneder og kanskje år er det ingen myndigheter som føler ansvaret for disse. Stang (2012) fremhever at flyktningbarn og enslige mindreårige spesielt er utsatt for alvorlige menneskerettighetsbrudd. Dette gjelder bl.a. barn under flukt, barn som er ofre for menneskehandel og barn som kommer alene til Norge på andre måter. Hun viser videre til at barn ikke kan overleve uten omsorgspersoner og har dermed ikke samme muligheter som voksne til å ta ansvar for seg selv og oppsøke hjelp eller flykte fra en overgrepssituasjon. På generelt grunnlag kan man si at barn er utsatt for flere former for overgrep og undertrykkelse enn voksne (ibid.) FNs barnekomite understreker betydningen av artikkel 6 i Barnekonvensjonen der det heter at statene er forpliktet til å gi en mest mulig omfattende beskyttelse mot vold og utnyttning som kan undergrave et barns liv, overlevelse og utvikling (Stang 2012).

Mougnés (2010) studie på oppdrag for UNHCR viser til analyser fra 110 intervjuer med afghanske enslige mindreårige gutter i Europa. Mange av de samme farene som er beskrevet underveis på flukten her fortelles også om i denne studien. Både når det gjelder vandring over fjell og grensepasseringer, den farlige reisen med gummibåt fra Tyrkia til Hellas og gjemmesteder på kjøretøy. Beskrivelsene av hensynsløse menneskesmuglere fremkommer også i denne studien.

Det er et komplekst bilde som trer frem når man søker å forstå livsbetingelsene som disse ungdommene forteller om. De opplever en farlig og truende verden og gjør seg erfaringer som ingen ønsker for barna sine. Likevel innebærer historiene også beretninger om pågangsmot og positiv drivkraft for å nå sine mål og håpet om en bedre fremtid.

6.2.2 Overlevelsestrangen – en fortelling om resiliens

Ut i fra beskrivelsene av flukten som fremkommer i historiene synes det som at traumeerfaringene er massive og langt overskygger de hendelsene som fremstår som positive for hovedpersonen. Det er noen beretninger om hjelpere og om samhold mellom flyktningene som tross alt gir håp. Det som imidlertid kommer tydeligst frem er hovedpersonen indre

drivkraft og styrke til å utholde prøvelsene og å fortsette reisen. Gudstro fremheves også som en ressurs, og hovedpersonen i flere av historiene bruker bønn aktivt.

Antonovskys begrep Sence of Coherence (opplevelse av sammenheng) kan her anses som sentralt. Det å finne en mening og sammenheng i det som skjer kan hjelpe en til å se fremover og beholde håpet om at det vil gå bra til slutt. Han mente at foreldre som hadde en sterk religiøs tro ga barna rotfeste og trygghet. Videre argumenterer han for at en slik overbevisning kan vedvare hele livet tross oppbrudd, splittelse av familier og tap, og at det kan danne grunnlag for at man beholder evnen til å bry seg om andre og vise medfølelse (Antonovsky 1988).

Med bakgrunn i empirien fra studien, aktuell teori og forskning som tidligere er presentert finner jeg det sannsynlig at det er resiliensfaktorene fra barndommen som gir økt motstandsdyktighet når strabasene er store under flukten. Minnene, tankene om familien, gudstroen og fremtidshåpet er med på å styrke og beskytte ungdommene slik at de klarer å utholde de store påkjenningene som de opplever. Likevel er det en høy pris de betaler, og både resultatene i denne studien og annen forskning viser til at de følelsesmessige reaksjonene som kommer er sterke og risikoen for å utvikle posttraumatiske stresslidelser er forhøyet (Eide 2012, Varvin 2015, Watters 2008).

Kort oppsummert vises at flukten fra Afghanistan til Norge er svært farefull. Erfaringene som barna gjør seg underveis er noen ganger ekstreme og langt unna det vi tenker barn og unge skal oppleve i livene sine. At barna likevel klarer seg har mye å gjøre med samhold, indre styrke og håpet om en bedre fremtid.

6.3 Nye muligheter i et nytt land

I forskningslitteraturen finnes det flest studier som omhandler de enslige mindreårige flyktingenes liv i eksil og ikke så mange studier som handler om tiden før og under flukten (Eide og Broch 2010). En årsak til dette kan muligens være at det er lettere å få tilgang til informasjon om situasjonen slik den er nå, og at dette vurderes som mest hensiktsmessig når det gjelder utvikling av psykososiale tiltak for denne gruppen. Jeg vil her drøfte resultatene som fremkommer i min studie i lys av eksisterende forskning og traume- og resiliensteori når det gjelder livet i eksil.

6.3.1 Angsten for å gjenoppleve det vonde – en fortelling om traumer

I de fleste historiene beskrives den første tiden i Norge med en blanding av ulike følelser. På den ene siden opplever hovedpersonene en lettelse over å ha kommet til et land der de forhåpentligvis kan få oppleve trygghet. Men på den andre siden er det svært mye nytt å forholde seg til som språk, klima, ukjente folk og den store usikkerhet rundt oppholdsspørsmålet. Det blir også mer tid til å tenke, og derfor får sorgen og savnet av familien stor plass.

Schancke (1995) viser til i sin studie at for de fleste enslige mindreårige flyktningene har spørsmålet om de får bli eller ikke i Norge overordnet oppmerksomhet. Fremmedgjøring, avmakt, mistenksomhet, tvil, fortvilelse, angst og depresjon viste seg å være variabler med nær tilknytning til spørsmålet om asylstatus. I min studie er også dette temaet i fokus i de aller fleste historiene. Særlig der ventetiden er lang, når hovedpersonen ikke blir trodd på oppgitt alder og der hovedpersonen får avslag, kommer fortvilelse og avmaktsfølelse til syne. Å få et avslag på asylsøknaden mener jeg kan anses som en traumeerfaring i seg selv. Å mangle juridiske rettigheter og beskyttelse kan oppleves så faretruende at personen reagerer med intens redsel og følelse av hjelpsløshet. Disse reaksjonene beskrives i noen av historiene. Med alle farene i minne som personen har klart å trosse og med livet som innsats for å komme seg i trygghet og frihet, oppleves avslaget som et slag i magen.

Van der Veer (1994) viser til at følelsene forbundet med stresset rundt asylsøknaden kan sammenlignes med symptomene som følger av traumatiske opplevelser som fengsling og tortur. Han fremhever at også i ventetiden er flyktningen usikker på sin fremtid inntil avgjørelsen er tatt, og at å ikke kunne legge planer for ventetiden kan bidra til alvorlige psykiske helseproblemer. Varvin (2015) viser til at asylfasen muligens er den mest stressfylte i en flyktnings liv. Dette på grunn av den eksistensielle usikkerheten og manglende evnen til å ha kontroll på eget liv. Det å ikke ha mulighet til å planlegge for fremtiden påpeker han kan være nedbrytende for den psykiske og fysiske helsen. Han begrunner det med at ved en minimal kjennskap til traumatiseringens natur – at personen har blitt gjort hjelpeløs, har ekstrem angst, redsel for uforutsigbarhet etc., tilsier dette at ventetiden bør gjøres kortest mulig. I tillegg bør forholdene legges til rette for at flyktningen får mest mulig oversikt og kontroll over sin situasjon.

Den ene historien som ender med at hovedpersonen blir drept når han har lagt ut på sin andre flukt fra hjemlandet, kan illustrere noe av smerten og redselen ungdommene kjenner på. Jeg finner det sannsynlig at det var ungdommer i gruppa som lagde denne historien som selv var

opptatt av spørsmålet om oppholdstillatelse. Den tragiske slutten på historien tolker jeg som en illustrasjon på angsten for hva som vil skje videre i livet dersom man får avslag på asylsøknaden i Norge.

I Schanckes (1995) studie fremkommer også store belastninger knyttet til opplevelse av sorg og savn i eksil for de enslige mindreårige flyktingene. På samme måte som i min studie fremheves det her at sorg og vonde minner kan være så påtrengende at det går utover nattesøvn og daglig fungering. Tankepresset som knytter seg til uvisshet omkring familiemedlemmers uvisse skjebne er med på å forverre situasjonen og gi følelse av nedstemthet.

6.3.2 Spire til fremtidshåp – en fortelling om resiliens

I historiene fortelles det om den nye hverdagen som hovedpersonene i historiene opplever etter å ha fått oppholdstillatelse. Dagene fylles av skole, fritidsaktiviteter og samvær med venner. Mange begynner å se fremover og danner seg drømmer og håp for fremtiden. Tanker om å hjelpe familien og andre er fremtredende, og flere av hovedpersonene ønsker å ta høy utdanning og få seg jobb innen helsesektoren.

I den amerikanske studien som brukte et dybdeintervju av en sudanesisk enslig mindreårig flykting som eksempel på risiko og resiliensfaktorer, vises det til flere resiliensfaktorer i eksil som gjør seg gjeldende (Carlson, Cacciatore og Klimek 2012). Noe av det som trekkes frem her er følgende; godt undervisningstilbud, støttende familienettverk (fosterfamilie), fysisk aktivitet, deltakelse i en religiøs gruppe og det å finne mening i sin egen situasjon.

I historiene i min studie trekkes også frem betydningen av relasjoner til voksne som vil dem vel, som f. eks. en verge eller en lærer. Den opplevde støtten og tilliten gir mot til å gå videre og til å se lysere på livet. Watters (2008) fremhever at mye av resiliensarbeidet knyttet til flyktingbarn er økologisk orientert og retter seg inn mot miljøet rundt barna. Det kan være knyttet til familienettverk, lokalsamfunn og institusjoner. Han viser også til at resiliens handler om utviklingen av kognitive og emosjonelle kvaliteter. Det å få uttrykke seg på ulike og kreative måter kan f.eks være betydningsfullt for den psykiske helsen. Det samme gjelder muligheten til å være en aktiv deltaker i eget liv og ikke bli passivisert.

Kan man tenke seg at de enslige mindreårige flyktingene har fått en økt styrke ved at de har erfart at de har kommet seg gjennom alle farene og hindringene de har møtt? Uttrykket «det er

i motbakke det går oppover» er i samme sjanger som det mer faglige uttrykket «posttraumatisk vekst» (Hafstad og Glad 2016).

Jeg mener man skal være forsiktig med å si at traumatiske opplevelser kan føre til vekst og økt styrke hos den enkelte. Traumeerfaringene som beskrives i historiene burde i utgangspunktet ikke barn og ungdom, eller for den saks skyld voksne utsettes for i det hele tatt. Smerte og sorg er ingen forunt, men likevel er det en del av livet. For flyktningene er disse erfaringene noe som de bærer med seg. På samme tid kan det tenkes, slik som det fremkommer i en del av historiene, at erfaringene har gitt en innsikt som gjør at man vil bruke livet sitt til å hjelpe andre. Når man selv har erfart å være sårbar og i en avmaktssituasjon, kan man få en økt innlevelsesevne overfor andre i samme situasjon. I dette perspektivet kan de dyrekjøpte erfaringene likevel være en kilde til vekst og til hjelp for andre.

Kort oppsummert viser ungdommene at erfaringene de har gjort i Norge er delte. Spørsmål som knytter seg til om de får oppholdstillatelse eller ikke påvirker i stor grad hvordan deres trivsel og psykiske helse utvikler seg. De som får avslag føler at verden raser sammen og ser ikke håp for fremtiden. De som får opphold vil starte å planlegge livet sitt og ser lyst på fremtiden. Betydningen av støttende voksne, skole og fritidsaktiviteter anses som viktig. Tankene går til familien og mange har et sterkt håp om å få møte dem igjen.

6.4 Oppsummering

Avslutningsvis i dette kapitlet vil jeg gjøre en oppsummering av innholdet som jeg her har drøftet. Gjennomgående har det blitt belyst hva som er traumeerfaringer og hva som er resiliensfaktorer knyttet til de ulike livserfaringsområdene når det gjelder barndommen i hjemlandet, selve flukten og livet i Norge.

For de aller fleste er det krig som er årsak til flukten, og det er familien som bestemmer at flukt fra hjemlandet er den beste løsningen for ungdommen. De aller fleste opplever at familiemedlemmer eller nære venner blir drept i krigen. I to av historiene er det oppgitt en helt annen årsak for flukten; det er unge jenter som rømmer fra tvangsekteskap og som på grunn av sin sårbare posisjon videre blir utnyttet i menneskehandel.

Studien viser at flukten til de afghanske ungdommene er lang, kronglete og svært farlig. Mange av opplevelsene på veien gir intense og angstfulle reaksjoner, og reisen beskrives som et sjansespill mellom å dø og overleve. Både samhold med andre, indre styrke, tanken på

familien og gudstro er resiliensfaktorer som bidrar til at ungdommene klarer å komme seg videre. For de afrikanske ungdommene beskrives ikke reisen i seg selv som spesielt vanskelig, da de reiser med fly.

Felles for alle er at den første tiden i Norge oppleves som utfordrende. Spesielt er spørsmålet knyttet til oppholdstillatelse av stor betydning. For de som må vente lenge på svar og for de som får avslag på asylsøknaden oppleves dette som en stor psykisk påkjenning. Det gjør at fremtidshåpet er fraværende og at det er vanskelig å fungere i dagliglivet. For de som får opphold normaliseres hverdagen etter hvert. De fleste evner å se fremover og ønsker å skape seg et godt liv med utdanning, jobb og der de kan bety noe for andre. Bekymringer og savnet etter familien følger ungdommene hele tiden.

Når det gjelder sammenligninger på tvers av kjønn og landbakgrunn er det videre verdt å merke seg at det er noen forskjeller. Den største forskjellen mellom jentegruppene og guttegruppene er at det i alle jentegruppene fortelles om erfaringer knyttet til seksuell vold, innbefattet voldtekter, tvangsekteskap og menneskehandel/prostitusjon. I guttehistoriene fremkommer ingen beskrivelser knyttet til seksuell vold. Årsaken til dette vurderes å være todelt; dels fordi jenter generelt er mer utsatt for seksuell vold enn gutter og dels fordi det er spesielt skambelagt for gutter å bli utsatt for denne type overgrep.

Det er et lite sammenligningsgrunnlag når det gjelder landbakgrunn. Historiene som har en afghansk hovedperson har til felles at flukten beskrives som en enorm påkjenning, mens historiene som har en afrikansk hovedperson har en forholdsvis enkel reisevei til Norge. Dette behøver likevel ikke å bety at de fleste som flykter fra Afrika har en enkel flukt. Bilder i media de siste par årene har vist noe helt annet – at svært mange flyktninger dør under båttransport over Middelhavet.

Jeg synes traume- og resiliensperspektivet på en god måte kan si noe om hva som er problematisk og hva som er ressursfremmende for hovedpersonen i historiene. Man kan lese den enkelte historie med ulike briller på seg, og jeg har ønsket å få en dypere forståelse av livserfaringene som ungdommene forteller om. Ved å ha et blick for det som omtales i følelsesmessige negative ordelag samtidig som man merker seg det som gir mot, håp og kraft, gir dette god innsikt i hvor sammensatt situasjonen for mange av de enslige mindreårige flyktningene er. De kan ses på som både traumeutsatte og ressursterke på samme tid. Selvfølgelig vil det være nyanser for den enkelte, men begge disse dimensjonene kan være verdt å ha med seg i møte med ungdommene.

7 Avsluttende refleksjoner

Jeg valgte å ha en helhetlig tilnærming til historiene for å undersøke problemstillingen om hvilke livserfaringer som enslige mindreårige flyktninger forteller om i historiene de har laget i samtalegrupper. I dette avslutningskapittelet vil jeg komme med noen refleksjoner rundt studien, vise til implikasjoner studien kan ha for praksis og nye forskningsområder som denne studien kan lede videre til.

Jeg har vært opptatt av at det er ungdommenes egne fortellinger, erfaringer og synspunkter som skal få komme frem i denne studien. Resultatene viser at livserfaringene fra barndommen i hjemlandet og fra flukten er med på å påvirke hvordan livet i Norge oppleves. Likevel ser det ut til at det som har størst betydning for trivsel og psykisk helse er spørsmålet om oppholdstillatelse. Ungdommene fremstiller dette som det grunnleggende fundamentet med tanke på videre fremtidshåp. Å leve i usikkerhet, å ikke bli trodd på alderen man har oppgitt og å få avslag på asylsøknaden fremheves som svært smertefulle erfaringer. For de som får oppholdstillatelse synes derimot optimismen med tanke på fremtiden å være stor.

Når det gjelder egen selvrefleksivitet har jeg hatt et ønske om å være tydelig på at jeg har med meg min forforståelse med bakgrunn i arbeidserfaringen som terapeut. Jeg har i dette prosjektet ønsket å la ungdommenes stemmer komme til syne gjennom fortellingene de har laget. Ved en hermeneutisk fremgangsmåte er det forskeren som fortolker utsagn og tekst som foreligger. Et idealbilde av den hermeneutiske prosess er at man først leser gjennom teksten i helhet før man går tilbake til de enkelte temaer og delutsagn og prøver å utkrystallisere deres mening og betydning for så igjen å vende tilbake til en mer reflektert helhetstolkning av teksten (Repstad 2007). Det er fint når flere deltar i prosessen, og jeg vil her trekke frem min veileder som underveis har gitt meg konstruktive innspill og utfordret meg i prosessen. Ved å få andres blikk på analysen, har jeg stilt meg mer åpen for ulike muligheter i tolkningsarbeidet og bestrebet meg på å være etterrettelig og nær tekstene.

Studien har implikasjoner for praksisfeltet på flere måter. Jeg ser det som viktig at vi lytter til de enslige mindreårige flyktingenes egne beretninger og at hjelpere er med på å legge til rette for at de vanskelige følelsene og tankene kan få uttrykkes og bli anerkjent. I møte med andre voksne som ser og bryr seg om ungdommene, vil heling og sunn utvikling kunne være mulig.

I sosialfaglig arbeid med enslige mindreårige flyktninger er kunnskap om hva disse ungdommene har opplevd i livet sitt viktig. Både min og andres studier viser til de store

belastningene som de enslige mindreårige flyktningene har måttet gjennomleve. Felles for alle ungdommene er at de har måttet bryte opp fra det som er kjent for dem i hjemlandet og at de er atskilt fra sine foreldre. I tillegg er det flere utfordringer de møter i sin nye hverdag i eksil. Hvordan alt dette oppleves kan det være vanskelig for oss nordmenn å leve oss inn i. Det kan være vanskelig å forstå og ta innover seg smerten som barna har erfart. Vi tenker at en god barndom skal være omgitt av trygghet, men slik er det ikke for alle.

Kunnskap om familiebåndenes betydning vil være sentralt å ha med i det sosialfaglige arbeidet. Å legge til rette for samtaler om familien, støtte forsøk på oppsporing av familiemedlemmer eller å kunne ha telefonisk kontakt med familien der det er mulig, vil være av stor betydning for den enkelte. I tillegg er det nyttig kunnskap for sosialarbeidere å forstå variasjonen i følelsesuttrykk hos ungdom og kunne sette det i sammenheng med alle de traumeerfaringene de bærer med seg. I tilknytning til resultatene i studien tyder det på at faktorer som fremmer mestring og fellesskap også er viktige brikker i arbeidet med å støtte barns vekst og utvikling.

Denne studien kan vise at oppfølging av enslige mindreårige flyktninger vil innebære behov for kunnskap på flere nivåer, f.eks. vil både psykososiale og juridiske tilnærminger være av betydning. Spørsmålet om oppholdstillatelse har som her nevnt stor innvirkning på den psykiske helsen til ungdommene. For ansatte på et asylmottak er denne kunnskapen nyttig for å kunne ivareta den enkelte ungdom på en best mulig måte. Det kan f.eks. forekomme selvskading og sterke affektive utbrudd blant ungdom på asylmottak, og det vil da være hensiktsmessig å forstå denne atferden i lys av de traumeerfaringer som den enkelte ungdom har. Like viktig vil det være å kunne vite hvordan man kan fremme de positive ressursene hos ungdommene og se på potensiale for å hente frem mestring og støtte i en vanskelig livssituasjon.

Studien har blitt til med utgangspunkt i klinisk praksis siden historiene som utgjør datamateriale i undersøkelsen har blitt til i samtalegrupper drevet innen barne- og ungdomspsykiatrien. Professor Per Vaglum (1982) har skrevet artikkelen «Klinikeren som forsker – noen problemer og fremtidsoppgaver» der han ønsker å oppmuntre klinikere til å drive forskning knyttet til egen og andres praksis. Han viser til at det er mange som synes forskningsoppgaven virker for stor og uoverkommelig, men at det er helt nødvendig at klinikere bidrar til kunnskapsproduksjonen nettopp fordi de har erfaring med å forsøke å hjelpe mennesker. Ved å ha arbeidet med mennesker som formidler hvor «skoen trykker», danner dette også et godt utgangspunkt for å stille relevante forskningsspørsmål.

Jeg synes det kunne være spennende å forske videre på hvordan enslige mindreårige flyktninger selv opplever hjelpen de får i barne- og ungdomspsykiatrien. Noen deltar både i samtalegrupper og i individuelle forløp. Hva sier ungdommene selv om denne typen oppfølging, og hva er fordelene og ulempene med en gruppetilnærming kontra en individuell tilnærming?

Noe jeg har funnet lite om i forskningslitteraturen er problemstillinger knyttet til enslige mindreårige flyktninger som får avslag på asylsøknaden sin. Hva skjer egentlig med dem? Bruken av midlertidige oppholdstillatelser inntil fylte 18 år tenker jeg kunne være interessant å få mer kunnskap om. Er det slik at disse vedtakene har en såkalt preventiv virkning slik at det hindrer familier å sende barna ut på flukt til Norge? Hvordan opplever ungdommene selv å ha et slikt vedtak og hvordan ser de på fremtiden sin? Hvordan forholder ungdommene seg til disse vedtakene?

Problemstillingene har både faglige og politiske implikasjoner, og vi må anerkjenne at det sosialfaglige arbeidet med flyktningbarn hele tiden befinner seg i både en sosial og en politisk kontekst som vi er en del av. I det sosialfaglige landskapet vil det være viktig å lytte til den enkelte ungdom som kan lære oss så mye om hvordan de har klart å holde seg oppreist, evner å se fremover og vil bidra til fellesskapet. Disse stemmene bør også tas med når vi som samfunn skal definere hva som er barns beste som er det bærende prinsippet i Barnekonvensjonen.

Jeg vil avslutte med en tekst som ble publisert i Vårt Land 17. desember 2016. En afghansk enslig mindreårig flyktning som kom til Norge høsten 2016 rapper følgende:

Mamma, jeg hører stemmen din fortsatt i øret mitt

Mamma, jeg glemmer aldri dine ord

Mamma, jeg savner blikket ditt

Mamma, kan du huske den siste dagen du omfavnet meg og sa:

- dra gutten min, jeg stoler på at du lykkes!

Litteraturliste

Aakvaag, H.F., Thoresen, S. og Øverlien, C. (2016). Vold og overgrep mot barn og unge – definisjoner og typologisering. I: C. Øverlien, M-I. Hauge og J-H. Schulz (red.). *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.

Alnæs, K. (1998). *Historien om Norge*. Bind 3: Mot moderne tider. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag ASA.

American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fifth Edition (DSM-5)*.

Antonovsky, A. (1988). *Unravelling the Mystery of Health*. San Fransisco, London: Jossey-Bass Publishers.

Borge, A.I.H. (2003). *Resiliens. Risiko og sunn utvikling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Broberg, A., Almqvist, K. og Tjus, T. (2006). *Klinisk barnpsykologi. Utvikling på avveier*. Bergen: Fagbokforlaget.

Bræin, M.K. og Christie H.J. (2012) Terapi med enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. I: K. Eide (red.). *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal akademisk.

Carlson, B. E., Cacciatore, J. og Klimek, B. (2012). A risk and resilience perspective on Unaccompanied Refugee Minors. *Social work*. Vol 57 (3), s. 259 – 269. Hentet fra Cinahl.

Dyb, G. og Stensland, S. Ø. (2016). Helseplager som følge av traumatiske hendelser og utvikling av posttraumatiske stressreaksjoner. I: C. Øverlien, M-I. Hauge og J-H. Schulz (red.) *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.

Dyregrov, A. (2005). Gruppearbeid med barn. I: M. Raundalen, G. Lorentzen og A. Dyregrov. *Gruppearbeid i flyktningfamilier – barnegrupper og foreldreveiledning*.

Eide, K. (2005). *Tvetydige barn. Om barnemigranter i et historisk komparativt perspektiv*. Avhandling til dr. polit.-graden. Sosiologisk institutt, Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Universitetet i Bergen.

Eide, K. (red.). (2012). *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal akademisk.

- Eide, K. og Broch, T. (2010). *Enslige mindreårige flyktninger. Kunnskapsstatus og forskningsmessige utfordringer*. Regionsenter for barn og unges psykiske helse, Helseregion Øst og Sør.
- Engebrigtsen, A. (2002). *Forlatte barn, ankerbarn, betrodde barn... Et transnasjonalt perspektiv på enslige, mindreårige asylsøkere*. NOVA Rapport 7/02.
- Hafstad, G.S. og Glad, K.A. (2016). Personlig vekst eller økt sårbarhet? Posttraumatisk vekst fra et utviklingsperspektiv. I: C. Øverlien, M-I. Hauge og J-H. Schulz (red.). *Barn, vold og traumer. Møter med unge i utsatte livssituasjoner*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Healy, L.M. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work*, 51 (6): 735-748.
- Johannessen, A., Tufte, P.A. og Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4. utgave. Oslo: Abstrakt forlag.
- Krogh, T. (2014). *Hermeneutikk. Om å forstå og fortolke*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Levin, I. (2004). *Hva er sosialt arbeid*. Oslo: Universitetsforlaget
- Malterud, K. (2011). *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. 3. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Mjøs, H. (2016, 17. desember). Lørdagsgjesten. Sang til Jawad. *Vårt Land*.
- Mougne, C. (2010). *Trees only move in the wind: a study of unaccompanied Afghan children in Europe*. Geneva: UNHCR.
- Myhre, M.C. (2012). Helsepersonell i møte med barn og unge som har opplevd omsorgssvikt, vold og seksuelle overgrep. I: K. Eide (red.): *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Myrvoll, K.O og Lundesgaard, A. (2012). Historien om Safar. Om narrativ gruppeintervensjon. I: K. Eide (red.). *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Oppedal, B., Seglem, K.B., Jensen, L. (2009). *Avhengig og selvstendig. Enslige mindreårige flyktningers stemmer i tall og tale*. Rapport 2009:11. Nasjonalt Folkehelseinstitutt.
- Overland, G., Guribye, E. og Lie, B. (red.) (2014). *Nordic work with traumatized refugees. Do we really care?* Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing.

- Payne, M. (1991). *Modern social work theory: a critical introduction*. London: The Macmillan Press LTD.
- Polit, D.F., og Beck, C.T. (2012). *Nursing research. Generating and assessing evidence for nursing practice*. 9. utgave. Wolters Kluwer Health: Lippincott Williams & Wilkins.
- Redd Barna (2013). *En alvorlig stor melding 2012-2013 fra barn som søker asyl i Norge – melding til Stortinget*.
- Repstad, P. (2007). *Mellom nærhet og distanse: kvalitative metoder i samfunnsfag*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Ringel, H. (1992). «Alt som kan endres skal endres – Flyktningmottak 1986-1991. I: O. Kristoffersen (red.). *Unge flyktninger i Norge – 50 års erfaring*. Oslo: Kommuneforlaget AS.
- Rutter, M. (2000). Resilience reconsidered: conceptual considerations, empirical findings and policy implications. I: Shonkoff, J.P. og Meisels, S.J. (red.). *Handbook of early childhood intervention*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Schancke, V. (1995). *Alene – mellom sikkerhet og usikkerhet: enslige mindreårige flyktninger og asylsøkere. Historier om bakgrunn, flukt og første tiden i eksil*. Psykiatrisk poliklinikk for Indre Sør-Troms, Seksjon for barne- og ungdomspsykiatri, Sjøvegan.
- Stang, E.G. (2012). Flyktningbarn og menneskerettigheter. I: K. Eide (red.). *Barn på flukt. Psykososialt arbeid med enslige mindreårige flyktninger*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Storsteen, E. (red.). (1937). *Social håndbok for Norge*. Utgitt av Norsk forening for sosialt arbeide. Oslo: Nikolai Olsens boktrykkeri.
- Stortingsmelding nr. 27 (2011-2012). *Barn på flukt*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet.
- Thagaard, T. (2009). *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Thomassen, M. (2006). *Vitenskap, kunnskap og praksis. Innføring i vitenskapsfilosofi for helse- og sosialfag*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Thoresen, S. og Hjemdal, O.K. (2014). Vold og voldtekt i Norge. En nasjonal forekomststudie av vold i et livsløpsperspektiv. Rapport 1/2014. Oslo: NKVTS.
- Thornquist, E. (2003). *Vitenskapsfilosofi og vitenskapsteori for helsefag*. Bergen: Fagbokforlaget.

- Tjora, A. (2012). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Vaglum, P. (1982). Klinikeren som forsker – noen problemer og fremtidsoppgaver. *Nordisk Psykiatrisk Tidsskrift*. Årgang 36, utgave 2-3, s. 139-148.
- Van der Veer, G. (1994). *Rådgivning og terapi med flyktninger*. Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Varvin, S. (2015). *Flukt og eksil*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Waaktaar, T. og Christie, H.J. (2000). *Håndbok i resiliencegrupper for barn med psykososiale belastninger*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Watters, C. (2008). *Refugee children. Towards the next horizon*. London: Routledge.
- WHO (2002). World Report on Violence and Health. I. E.G. Krug, L.L. Dahlberg, J.A. Mercy, A.B. Zwi og R. Lozano (red.). *Public Health Rep*. Geneva: World Health Organization.
- Øien, C. (2010). *Underveis. En studie av enslige mindreårige asylsøkere*. Fafo-rapport, 20. Oslo: Fafo.

Nettsteder:

www.barneombudet.no/sterk-bekymring-for-barn-på-mottak (hentet 07.04.17)

www.flyktninghjelpen.no/fakta-om-barn-på-flukt (hentet 27.03.17)

www.fn.no/menneskerettigheter-barnekonvensjonen (hentet 06.04.17)

www.ifsw.org/global-definition-of-social-work (hentet 03.04.17)

Prosentret (2017). *Mistanke og magesfølelse. Hjelpemiddelet i Oslo sin kunnskap om enslige mindreåriges erfaringer med salg/byte av sex*. Oslo kommune: Velferdsetaten.

www.prosentret.no/wp-content/uploads/2017/02/Mistanke-og-magesfølelse.pdf (hentet 29.04.17)

www.ssb.no/innvandring-og-innvandrere/nokkeltall (hentet 30.03.17)

Store medisinske leksikon (2014) www.sml.snl.no/traume (hentet 27.04.17)

www.udi.no/statistikk-og-analyse/asylvedtak-etter-statsborgerskap-og-utfall-for-enslig-mindrearig (hentet 06.04.17)

www.udi.no/statistikk-og-analyse (hentet 27.03.17)

Tabeller

Tabell 3.1 PTSD-diagnosekriteriene i henhold til DSM-5 s. 28

Tabell 4.1 Eksempel på analysetrinn s. 45

Tabell 5.1: Oversikt over antall drepte familiemedlemmer og venner i historiene s. 49